遍知般若波羅蜜多心經之義

藏文漢譯對照本繁體

【爐香讚】

爐香乍爇　法界蒙薰

諸佛海會　悉遙聞　隨處結祥雲

誠意方殷　諸佛現全身

南無香雲蓋菩薩摩訶薩（三稱）

【三皈依】

南無皈依佛　皈依法　皈依僧（三稱）

【發菩提心】

我今發心　不為自求　人天福報　聲聞緣覺　乃至權乘

諸位菩薩　唯依最上乘　發菩提心　願與法界眾生

一時同得　阿耨多羅三藐三菩提

【四弘誓願】

眾生無邊誓願度　煩惱無盡誓願斷

法門無量誓願學　佛道無上誓願成

【歸命本師】

南無本師釋迦牟尼佛（三稱）

【開經偈】

無上甚深微妙法　百千萬劫難遭遇

我今見聞得受持　願解如來真實義

遍知般若波羅蜜多心經之義

題　解

遍知，即詳細了解。般若，即慧。波羅蜜多，即最勝性和到彼岸。心，即主要和總攝。據此，題名之意為，詳細了解智慧最勝到彼岸的經之總攝的意思。此《心經釋》為已知藏文《甘》《丹》中關於《心經》的八個注釋的其中一部。作者為 11 世紀的印度論師吉祥大眾。據 Lopez（1988）說，關於此師的資料鮮少。此論是其唯一傳世之作。此《釋》也是諸《心經釋》中最多也是最明顯使用唯識三自性見而作的注釋。釋文中更配以五道之說。其比經咒釋也被後來如格西語自在教增等採用。另有說此師曾教西藏譯師鄂・洛丹喜饒《辨法法性論》。[1]

༄༅། །རྒྱ་གར་སྐད་དུ། པྲཛྙཱ་པཱ་ར་མི་ཏཱ་ཧྲི་ད་ཡཱ་ཐ་པ་རི་ཛྙཱ་ན།

遍知般若波羅蜜多心經之義

藏漢對照本繁體

梵文論名：प्रज्ञापारमिताहृदयार्थपरिज्ञान

梵文（轉寫）論名：Prajñāpāramitāhṛdayārthaparijñāna

藏文論名：༄༅། །ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྙིང་པོའི་དོན་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ།

藏文（轉寫）論名：shes rab kyi pha rol tu phyin pa'i snying po'i don yongs su shes pa

漢文論名：遍知般若波羅蜜多心經之義。

班智達吉祥大眾 著

[304a.1]འཕགས་པ་འཇམ་དཔལ་གཞོན་ནུར་གྱུར་པ་ལ་ཕྱག་འཚལ་ལོ། །

敬禮聖妙吉祥童子

[304a.1]གཞན་གྱི་བཤད་ལ་མ་ལྟོས་པ། །རིགས་པས་ལམ་ནི་དབྱེ་བར་བྱ། །
རྟོག་པ་སྔོན་གཏོང་འབད་པ་ནི། །ཡི་གེ་མཁན་གྱི་རྗེས་མི་འབྲང་། །

當不待他說，依理分別道，先勤作觀察[2]，智者不依語。
（應當不觀待其他（宗）的說法，而以正理分別（解脫之）道。首先，精勤作觀察，文字不是智者所追隨的。）

[304a.2]སྔོན་གྱི་ལོ་རྒྱུས་ནི་འདི་ལྟར་ཐོས་ཏེ། དེ་ལ་དམ་པའི་ཆོས་འཇུག་པའི་རིམ་པ་ནི། དང་པོ་བཱ་རཱ་ཎ་སཱིར་བདེན་པ་བཞིའི་ཆོས་ཀྱི་འཁོར་ལོ་བསྐོར་ནས། ཆོས་ཀྱི་བདག་ཏུ་འཛིན་པ་ བཟློག་པའི་དོན་དུ་བདེ་བར་གཤེགས་པས་རྒྱལ་བའི་ཡུམ་མཚན་མ་མེད་པའི་ཆོས་ཀྱི་འཁོར་ལོ་བསྐོར་རོ། །

聽說以前的歷史是這樣的：其中正法運轉的次第是 —— 最初，在波羅奈轉四諦法輪；其後，為了消除法我執，善逝轉佛母無相法輪。

[304a.2]སྟོད་པ་པོས་བསྟུས་པའི་རིམ་པ་ནི། བཅོམ་ལྡན་འདས་མྱ་ངན་ལས་འདས་ནས་གཞན་འཕྲུལ་དབང་བྱེད་ཀྱི་གནས་སུ། ཕྱོགས་ཀྱི་སྐྱང་པོ་ལ་སོགས་པ་ནི་ཕྱག་ན་རྡོ་རྗེ་དང་། རྣམ་པར་གྲོལ་བའི་སྡེ་ལ་སོགས་པ་ནི། ཡོངས་སུ་གཏད་པའི་ལེའུའི་རྗེས་སུ་འབྲངས་ནས་འཕགས་པ་ཀུན་དགའ་བོ་དང་། རིན་ཆེན་འབྱུང་གནས་ཞི་བ་ལ་སོགས་པ་ནི། བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས་བྱིན་གྱིས་བརླབས་པ་ཅན་འཕགས་པ་ཀུན་དགའ་བོ་སྟུད་པ་པོར་འདོད་དེ། དེ་ལྟར་རང་

རང་དང་མཐུན་པའི་སྡུད་པ་པོས་ནི་བསྟན་པ་ཡང་དག་པར་བསྲུང་བའི་དོན་དུ། ཀླུ་དགའ་བོ་དང་། ཉེ་དགའ་བོ་ལ་འབུམ་པ་དང་། ལྷའི་དབང་པོ་བརྒྱ་བྱིན་ལ་ཉི་ཁྲི་ལྔ་སྟོང་པ་དང་། འཕགས་པ་མི་ཕམ་མགོན་པོ་ལ་ཁྲི་བརྒྱད་སྟོང་པ་དང་། ཁྲི་པ་དང་། སྡུད་པ་དང་། ནམ་ཐོས་སྲས་ལ་བརྒྱད་སྟོང་པ་གཏད་པ་ཡིན་ནོ། །

結集者結集(聖教)的次第是:(時間)在薄伽梵涅槃以後。(地點)在他化自在天處。關於結集者（是誰的問題），陳那等認為是金剛手；而解脫軍等追隨《（《八千頌》）囑累品》（的記載），認為是聖者阿難；寶源寂等認為結集者是被薄伽梵加持的聖者阿難。 如是，符合（上述）各自（認定）的集結者為了保護教法，將《十萬頌》交付給難陀龍王和跋難陀（龍王）；將《二萬五千頌》交付給天主帝釋；將《一萬八千頌》、《一萬頌》、《攝要[3]》交付給聖彌勒怙主；將《八千頌》交付給多聞天子。

[304a.5]དེ་ནས་འགྲེལ་པ་མཛད་པ་པོ་རྣམས་ཀྱིས། འགྲེལ་པ་མཛད་པའི་རིམ་པ་ནི། །
གྲོང་ཁྱེར་སེང་གེ་གར་གནས་པར། །དགེ་སློང་ཐོགས་མེད་ཅེས་བྱ་བ། །
བསྟན་བཅོས་དེ་ཉིད་དོན་རིག་པ། །མདོ་སྡེའི་ངེས་དོན་དྲང་དོན་རྣམས། །
རྣམ་པ་དུ་མ་རྣམ་པར་འབྱེད། འཇིག་རྟེན་རྣམས་ཀྱིས་རིག་པ་ཡི། །
བདག་ཉིད་ཆེད་དུ་མངོན་པར་བརྗོད། །གཞུང་རྩོམ་པ་ཡི་དང་ཚུལ་ཅན།
དེ་ཡི་གྲུབ་པའི་ཐོ་ཉ་མོ། །ས་ལ་ཡིན་པར་བརྗོད་པ་སྟེ། །
དེ་ཡི་རིག་སྔགས་མཐུ་ཡིས་ནི། །ངེས་པ་དེ་ཡི་བློ་སྐྱེས་ནས། །
བསྟན་པ་རིང་དུ་གནས་བྱའི་ཕྱིར། །མདོ་སྡེ་དེ་ཉིད་དོན་སྡུད་དོ། །
ལོ་ནི་བརྒྱ་དང་ལྔ་བཅུར་འཚོ། །ལུས་བོར་ནས་ནི་ལྷ་ཡུལ་འགྲོ། །
ཡུན་རིངས་བདེ་བ་ཉམས་སུ་མྱོང་། །འཁོར་བར་ཡུན་རིངས་འཁོར་འཁོར་ནས། །

རིམ་གྱིས་བདག་ཉིད་ཆེན་པོ་དེ། །བྱང་ཆུབ་རབ་ཏུ་ཐོབ་པར་འགྱུར། །ཞེས་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་སངས་རྒྱས་ཀྱིས་ལུང་བསྟན་པ། ཆོས་ཀྱི་རྒྱུན་གྱི་[4]ཏིང་ངེ་འཛིན་ཐོབ་པ་འཕགས་པ་ཐོགས་མེད་དགའ་ལྡན་དུ་གཤེགས་ནས་འཕགས་པ་བྱམས་པ་ལ་གསོལ་བ་བཏབ་ནས། འཕགས་པ་བྱམས་པས་ཐུན་མོང་མ་ཡིན་པའི་མདོ་སྡེ་དང་འདུལ་བ་དང་། མངོན་པའི་རྗེས་སུ་འབྲངས་པའི་རབ་ཏུ་བྱེད་པའི་འགྲེལ་པ་མངོན་པར་རྟོགས་པའི་རྒྱན་རྟོགས་ནས། འཛམ་བུའི་གླིང་པ་རྗེས་སུ་བཟུང་བ་མཛད་དོ། །

此後，諸釋論作者造釋論的順序（如 Mañjuśrimūlakalpa，中所記）：

「（當住獅子城，）時比丘無著，善論真實義，善多方分辨，經了不了義。
將教化世間，專事細微戒，彼成持明女，稱夏拉使女[5]。
因其咒威力，當生勝妙覺，為令教長住，攝集經實義，
壽住百五十，捨報往天界。久於輪迴轉，久享於樂受，
此大德漸次，將獲得菩提。」[6]
被正等覺所授記得到法流三摩地[7]的聖無著去到兜率向聖彌勒祈請，繼而通達由聖彌勒順應殊勝的經、律、阿毗達摩而作注解的釋論——《現觀莊嚴》，從而攝受瞻部洲人。

[304b.2]ཡང་དུས་ཕྱིས་འཕགས་པ་ཀླུ་སྒྲུབ་ཀླུའི་ཡུལ་དུ་བྱོན་ནས་འབུམ་པ་བླངས་ཏེ། རང་གི་ལྟ་བའི་དབང་གིས་དབུ་མའི་བློས་རབ་ཏུ་བྱེད་པ་རྣམས་ཀྱིས་དེའི་འགྲེལ་པ་མཛད་དོ། །

再其後，聖龍樹去到龍域取得《十萬頌》，憑其自身見解，以諸中道觀點（造）諸論典作其注釋。

[304b.3]དེ་ལྟ་ན་ཡང་རྒྱས་པ་དང་བར་མ་དང་། བསྡུས་པ་དང་ཤིན་ཏུ་བསྡུས་པའི་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་མདོ་རྣམས་ལས། ཤེས་རབ་སྙིང་པོ་འདི་ནི་བློ་དམན་པའི་འཁོར་གྱི་དབང་དུ་མཛད་པའོ། །

然又，在廣、中、略、極略等《般若波羅蜜多經》中，《般若心經》是為智慧低劣的眷屬而作的。

[304b.3]དེ་ཡང་གསུམ་སྟེ། གླེང་གཞི་དང་། དངོས་གཞི་དང་།ཡོངས་སུ་འཛིན་པའོ། །

其中分三：緣起（序分）、正宗分，攝受（流通分）。

[304b.4]གླེང་གཞི་ལ་གཉིས་ཏེ། ཐུན་མོང་དང་། ཐུན་མོང་མ་ཡིན་པའོ། །

緣起中分二：
共（緣起）和不共（緣起）。

[304b.4]ཐུན་མོང་གི་གླེང་གཞི་ལ་ལྔ་སྟེ། སྡུད་པ་པོ་སྒྲོ་འདོགས་པ་སྤང་བ་གླེང་སློང་བ་དང་། དུས་དང་སྟོན་པ་དང་། གནས་དང་འཁོར་ཕུན་སུམ་ཚོགས་པའོ། །

共緣起中分五：
消除結集者的增益的序言、時、講者、處、眷屬圓滿。

[304b.4]དེ་ལ་རེ་ཞིག་སྒྲོ་འདོགས་པ་སྤང་བ་ནི།

其中今先（講解）除增益。

[304b.4]འདི་སྐད་བདག་གིས་ཐོས་པ་ཞེས་སྨོས་པ་སྟེ། དེ་ཡང་ཡོངས་སུ་རྟུད་པ་མེད་པར་བསྟན་པ་མངོན་དུ་བྱེད་པ་མི་ནུས་པས་ན། བསྡུ་བར་བྱ་བའི་ཚིག་ལ་ཕྱིན་ཅི་ལོག་པའི་སྒྲོ་འདོགས་པ་ནི། འདི་སྐད་ཅེས་སྨོས་པས་དྲན་པ་མངོན་དུ་བྱེད་པའི་དོན་གྱིས་སེལ་ཏོ། །ཡང་ཤེས་བཞིན་མེད་པ་ནི་ཐོས་པ་ཡང་མ་ཐོས་པ་དང་། ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་ཤེས་ན་ཡང་རྟུད་པའི་དུས་ན་ཤེས་བཞིན་དང་ལྡན་པའི་སྤྱོད་པ་མེད་ན་ཕྱིན་ཅི་མ་ལོག་པར་འགྱུར་བ་མ་ཡིན་ཞེས། སྒྲོ་འདོགས་པ་དེ་གཉིས་ནི་བདག་གིས་ཞེས་སྨོས་པས་ལུས་དང་སེམས་ལ་སོ་སོར་རྟོག[8]པའི་ཤེས་བཞིན་གྱི་དོན་གྱིས་སེལ་ཏོ། །ཐོས་པ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་རང་གིས་ཡོངས་སུ་བརྟགས་པའི་བདག་ཉིད་མ་ཡིན་པའོ། །ཡང་བདག་གིས་ཐོས་པ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་བརྒྱུད་ནས་ཐོས་པ་ཡང་མ་ཡིན་པའོ། །དེ་ལྟར་དོན་བཞིས་ནི་གླེང་སློང་བ་བསྟན་ཏོ།།

「如是我聞」，即：如彼（佛語）未被結集，則不能令教法（於後世）現前。因此，（1）通過說「如是」，讓（在場其他結集者）回憶現行，以此作用消除對所結集的語的顛倒增益。（2）復次有人說：無正知者會（對佛語）聽而不聞；以及雖有如實正知，然而於結集時，若無與正知相應的修行，（其結集）無不顛倒。通過說「我」，也就是以正觀察身心的正知來消除其二種增益[9]。（3）「聞」表示不是（結集者）自所遍計的體性。復次（4）「我聞」表示亦非間接聽聞。以如是四事，講解序分。

[304b.7]དེ་ལྟར་ན་ཡང་འདི་ཉིད་ཀྱི་ངག་རྫོགས་པ་ནི་དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་རྣམས་ཀྱི་རྗེས་སུ་ཡི་རང་བའོ། །འདི་སྐད་བདག་གིས་ཐོས་པ་ཞེས་སྨྲར་རོ།།

然又，（「如是我聞」）本身的語圓滿（的功德），是諸如來

所隨喜：（一切佛經應）配以「如是我聞」。[10]

[305a.1]དེ་ཡང་ཉེ་བར་མཚོན་པ་སྟེ། འདིར་གང་དང་གང་སྡུད་པ་པོས་བྱས་པའི་ཚེ་ན་མ་རྟོག་པའི་ཚིག་གི་ཚོགས་དེ་དང་དེར་འབྲེལ་པར་བྱའོ། །གཞན་དུ་ན་རིམ་པས་འབྲེལ་བ་ན་ཐབས་ཅིག་ཏུ་བཞུགས་པ་སྟེ་ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པ་མཐོང་བའི་དོན་ཡང་ཐོས་པར་འགྱུར་རོ། །དེ་ལྟ་ན་ཡང་བརྒྱུད་པས་ཐོས་པ་ཞེས་བྱ་བར་ཐལ་བར་འགྱུར་རོ། །དེ་ཡང་འདི་ནི་གྲགས་པ་དང་འགལ་ལོ། །བདག་ཅག་གི་འདོད་པ་ནི་གྲགས་པ་དང་འགལ་བ་འབའ་ཞིག་སྤང་བར་མ་ཟད་དེ་ཚིག་གི་བརྗོད་པའི་གེགས་ཀྱང་སྤངས་པ་ཡིན་ནོ། །ཡང་ན་སྡུད་པའི་[11]དུས་སུ་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་སངས་རྒྱས་ཀྱིས་སྡུད་པའི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ་ཐོས་པ་ན་བར་སྐབས་ཀྱི་སྡུད་པའི་ཚིག་ཀྱང་སྡུད་པ་པོས་བྱས་པ་ནི་མ་ཡིན་ནོ་ཞེས་གདམས་ངག་གིས་ཐམས་ཅད་ཐོས་པ་ཡིན་པས་ཉེས་པ་མེད་དོ། །

復次應了解：此中，在任何結集者作（結集）的時候，（應將所謂「聞」一詞）關聯未被觀察的章句[12]，否則，若依次關聯（文中每一細節內容），則「同在」等（本應是眼）所見的對象亦應成為（耳識）所聞（的對象）。如是又將有「間接聽聞」的過失。復次，這和共許成相違。我們認為：不僅是消除單純與共許的相違，也消除障礙其語的表達。[13]或者有人說：「在結集之時，若聽到正等覺者所結集的頌文，其間的「結頌」也不是結集者所作」，以（如是）教言（而說經中）一切皆是所聞，故無過失。

[305a.3]འདི་ཉིད་ཀྱང་རིན་ཆེན་འབྱུང་གནས་ཞི་བས་བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས་བྱིན་གྱིས་བརླབས་པ་ཅན། འཕགས་པ་ཀུན་དགའ་བོ་སྡུད་པ་པོ་ཡིན་ནོ་ཞེས་བརྗོད་དོ། །འོ་ན་སྡུད་པ་པོ་ཅིའི་དོན་དུ་ཡིན་ཞེ་ན། འདྲི་བ་པོ་ཙམ་དུ་ཟད་དོ། །

對此事，寶源寂說：「具薄伽梵加持的聖阿難是結集者。」然

而若問：結集者是為了誰？（答：）僅為提問者。[14]

[305a.4] དུས་གཅིག་ན་ཞེས་བྱ་བ་ནི་དུས་[15]ཕུན་སུམ་ཚོགས་པའོ། །དུས་གཞན་དང་གཞན་དུ་མ་ཡིན་ཏེ། གང་གི་ཕྱིར་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་སངས་རྒྱས་ནི་གདུལ་བྱ་གཞན་ལ་དགོངས་ནས་ཆོས་ཀྱི་འཁོར་ལོ་བསྐོར་བ་ན། འཕགས་པ་སྤྱན་རས་གཟིགས་དབང་ཕྱུག་ལ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྙིང་པོ་འཇུག་པ་ཡིན་པས་དུས་མཉམ་དུ་ཐོས་པ་ཕུན་སུམ་ཚོགས་པ་འགྲུབ་པས་སོ། །གདུལ་བྱ་མ་ཡིན་པའི་དབང་དུ་བྱས་ནས་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་སངས་རྒྱས་ཏིང་ངེ་འཛིན་ལ་སྙོམས་པར་ཞུགས་པར་སྣང་ལ། དོན་དམ་པར་ནི་ཇི་ལྟར་འོས་པར་རྒྱུན་མི་འཆད་པར་ཆོས་ཀྱི་འཁོར་ལོ་བསྐོར་བའོ། །ཡང་ན་དུས་གཅིག་ན་ཞེས་བྱ་བ་ནི་སངས་རྒྱས་ཀྱིས་མི་འདུལ་བའི་དུས་སོ། །གཞན་དུ་ན་འཕགས་པ་སྤྱན་རས་གཟིགས་དབང་ཕྱུག་ལ་སྟོན་པའི་གནས་སྐབས་མེད་པར་འགྱུར་རོ།།

「一時」是（時）圓滿。應非任何其他時，因為當正等覺由顧念其他所化（眾生）而轉法輪時，對聖觀自在轉般若波羅蜜多心經，故使「同時聽聞圓滿」得以成立。針對非所化（有情），正等覺示現入三摩地。而事實上，（其在）應機地、相續不斷地轉法輪。或者，「一時」是（現場的聽眾）未被佛調伏之時，否則聖觀自在將沒有成為講者的機會。

[305a.6]བཅོམ་ལྡན་འདས་ཞེས་བྱ་བ་ནི་སྟོན་པ་ཕུན་སུམ་ཚོགས་པའོ། །གལ་ཏེ་འདིར་འཕགས་པ་སྤྱན་རས་གཟིགས་དབང་ཕྱུག་སྟོན་པ་ཡིན་ན། ཇི་ལྟར་བཅོམ་ལྡན་འདས་སྟོན་པ་ཕུན་སུམ་ཚོགས་པར་བརྗོད་ཅེ་ན། སྨྲས་པ། བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱི་མཐུས་ཤཱ་རིའི་བུས་ཞུ་བ་དང་། བཅོམ་ལྡན་འདས་ཉིད་ཀྱིས་ཏིང་ངེ་འཛིན་ལ་སྙོམས་པར་ཞུགས་པའི་ཚུལ་གྱིས་ཞུས་པ་དང་། ལན་གྱི་སྐབས་ཀྱང་འབྱེད་པས་ན་འདིར་བཅོམ་ལྡན་འདས་ཉིད་སྟོན་པ་ཞེས་བྱ་བ་ལ་སྐྱོན་ཅུང་ཟད་ཀྱང་མེད་དོ།།

「薄伽梵」是講者圓滿。若問：這裡是聖觀自在才是講者的時候，何以將薄伽梵說成是講者圓滿？答：舍利子憑藉薄伽梵之力而請問，而且，薄伽梵自身以入三摩地的方式而說，又在回答的部分也作了分辨，因此，這裡說薄伽梵是講者，一點過失也沒有。

[305b.1]རྫོགས་པའི་དབང་ཕྱུག་ཆོས་དང་ནི། །གྲགས་དང་དཔལ་དང་ཡེ་ཤེས་དང་། །བརྩོན་འགྲུས་ཕུན་སུམ་ཚོགས་པ་སྟེ། །དྲུག་པོ་དེ་ལ་བཅོམ་ཞེས་བྱ། །[16]ཞེས་བྱ་བའི་དོན་གྱིས་འདི་ལ་བཅོམ་པ་ཡོད་པས་ན་བཅོམ་ལྡན་ནོ། །དེ་ལ་དབང་ཕྱུག་ནི་གཞན་ཟིལ་གྱིས་གནོན་པར་བྱེད་པ་སྟེ། ཉོན་མོངས་པ་དང་ཤེས་བྱའི་སྒྲིབ་པ་སྤྲངས་པ་སྟེ། གང་གི་སྟོབས་ཀྱིས་བདུད་བཞི་བཅོམ་པས་དབང་ཐོབ་པའོ། །ཆོས་ཀྱང་སྟོབས་བཅུ་ལ་སོགས་པ་རང་བཞིན་གྱིས་དགེ་བའོ། །དེ་གཉི་ག་ཡང་ཤིན་ཏུ་རྣམ་པར་དག་པ་ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ཀྱི་ཡེ་ཤེས་ཀྱི་རང་བཞིན་ནོ། །གྲགས་པ་ནི་གྲགས་པའི་རྒྱུ་གཟུགས་ཀྱི་སྐུའི་ཡོན་ཏན་ཏེ། མེ་ལོང་ལྟ་བུའི་ཡེ་ཤེས་ཀྱི་རང་བཞིན་ནོ། །དཔལ་ནི་མཉམ་པ་ཉིད་ཀྱི་ཡེ་ཤེས་ཏེ། ཆོས་ཐམས་ཅད་ནི་ནམ་མཁའི་མཛོད་ཐོབ་པས་སོ། །ཡེ་ཤེས་ནི་སོ་སོར་རྟོག་པའོ། །བརྩོན་འགྲུས་ནི་བྱ་བ་ནན་ཏན་ནོ། །ཁ་ཅིག་ནི་ཆོས་ཞེས་བྱ་བའི་གནས་སུ་གཟུགས་བཟང་ཞེས་བརྗོད་དོ། །དེ་ནི་མེ་ལོང་ལྟ་བུའོ། །དེ་ལྟར་བྱས་ན་དཔལ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་ཆོས་སྟོན་པའི་རང་བཞིན་ཡིན་པས་བྱ་བ་ནན་ཏན་ནོ། །

以所謂「圓滿自在、法，名稱及吉祥，智、精進圓滿，稱六為『薄伽[17]』」的意思（作解釋）。其中以「有德」故，是「薄伽梵[18]」。[19]其中「自在」，即能映蔽其他，也就是，消除煩惱（障）和所知障，即：以其力摧毀四魔，因此是得自在。「法」，亦即十力等，自性是善。其二者亦最極清淨，是法界體性智的自性。「名稱」，是共同稱讚的事，即色身的功德，即大圓鏡智的自性。「吉祥」，即平等性智，以其得一切法如虛空藏故。「智」，即妙觀察（智）。「精進」，即成所作（智）。有人說：

所謂「法」的依處，是說「殊妙色」，此是如鏡（智）。若如是，「吉祥」，是「說法」的自性故，是成所作（智）。

[305b.5]རྒྱལ་པོའི་ཁབ་ན་བྱ་རྒོད་ཀྱི་ཕུང་པོའི་རི་ཞེས་བྱ་བ་ནི། གནས་ཕུན་སུམ་ཚོགས་པ་སྟེ། ཟས་དང་ཀུན་ཏུ་སྤྱོད་པ་ཉེ་བར་མཁོ་བ་ཐ་དད་པས་འཁོར་ལ་ལྟོས་ནས་སྤྲུལ་པའི་སྐུའི་གནས་གཉིས་བསྟན་པའོ། །ཡང་ན་རྒྱལ་པོའི་ཁབ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་སྤྱིའི་ཚིག་ཡིན་པས་བྱ་རྒོད་ཕུང་པོའི་རི་ཞེས་བྱ་བ་ཁྱད་པར་དུ་བྱས་པའོ། །དངོས་པོ་ལ་ནི་སྤྲུལ་པའི་སྐུའི་རྟེན་ཆོས་ཀྱི་སྐུ་ཉིད་དོ། །དེ་ལ་ཡང་ཕན་འདོགས་པ་དང་། ཆར་གཅོད་པའི་དོན་ནི་རྒྱལ་པོའི་སྒྲ་སྟེ། ཆོས་ཅན་གྱིས་ཆོས་མཚོན་པའི་ཕྱིར་རོ། །དེས་ན་རྒྱལ་པོ་ནི་[20]རིག་པའི་གནས་ལྔ་སྟེ། དེའི་ཁབ་ནི་ཆོས་ཀྱི་སྐུ་ཞེས་བྱ་བའི་དོན་ཏོ། །བྱ་རྒོད་ཅེས་བྱ་བ་ནི་ཚིག་མི་ཤེས་པ་ཉེ་བར་མཚོན་པ་སྟེ། མཐའ་མེད་པ་ལ་འཇུག་པའོ། །ཕུང་པོ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་མི་ཟད་པའི་དོན་ཏོ། །དེས་ན་མཐའ་མེད་པའི་ཡོན་ཏན་གྱི་ཚོགས་དང་། འགྲིབ་པ་མེད་པའི་ཆོས་ཅན་ཞེས་གོ་རིམས་བཞིན་དུ་རིག་པར་བྱའོ། །དེ་ལྟར་ཡང་ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ལ་འགྲིབ་པ་རབ་ཏུ་མི་ཤེས་སོ། །གང་བར་ཡང་རབ་ཏུ་མི་ཤེས་སོ་གསུངས་པ་ལྟ་བུའོ། །ས་ལ་གནས་པ་དང་། ས་ལ་གནས་པར་བྱེད་པ་ནི། རིའི་སྒྲ་ཉེ་བར་མཚོན་པས་ན་སའི་དབང་ཕྱུག་ཆོས་ཀྱི་སྐུའོ། དེ་[21]ལྟར་ན་སྒྲ་རྣམ་པ་གསུམ་གྱིས་ཉེ་བར་མཚོན་པའི་[22]ཆོས་ཀྱི་སྐུ་ཉིད་སྤྲུལ་པའི་གནས་ཡིན་ཏེ། དེ་ཉིད་དུ་དེ་བཞུགས་སོ། །མི་འཇིགས་པ་དང་ལྡན་པའི་ཕྱིར་ཀུན་ཏུ་གཟིགས་[23]པ་དང་བྲལ་བས་བདེ་བར་འཇུག་པ་ནི་ཐབས་ཅིག་པའོ། །བཞུགས་སོ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་འདས་པའི་སྒྲ་ནི་ཇི་ལྟར་བསྟན་པ་བསྡུས་པ་རྣམ་པ་གཉིས་པའི་མི་སྨྲ་བར་རིག་པར་བྱའོ། །

「於王舍城鷲聚山[24]」，是處圓滿。也就是，觀待有食物和受用等所需物不同的眷屬而示現二種化身之地。或者，「王舍城　」是總名，故「鷲聚山」是分區。事實上，化身的所依即法身。復次其中「王」者，是賞罰的意思，以「有法」表示「法」的緣故。因此，「王」即五明處，而其「舍」，即法身的意思。「鷲」，表示不知足者，即解作無邊的意思。「聚」，即無盡

的意思。因此，如次第應知（王舍城鷲聚山）是說無邊的功德聚及不滅的有法。如是，如所謂：於法界中既不證有減，又不證有增。以「山」之言表示地行者以及地居者，因此，地之自在即法身。如是者，以三個字（即：鷲、聚、山）所表示的法身本身是化現的依處，而彼住於真實性。「同」是解作「樂」的意思，以（佛）具無畏，離一切怖畏的緣故。「住」是過去時態，應知（上述）第二種如何結集教法（即上述解脫軍的說法）是無欺的。

[306a.2]དགེ་སློང་གི་དགེ་འདུན་ཆེན་པོ་ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པ་ནི་འཁོར་ཕུན་སུམ་ཚོགས་པའོ། །དེ་ཡང་ཐ་མ་དང་། འབྲིང་དང་། རབ་ཀྱི་དབྱེ་བས་རིག་པར་བྱའོ། །དེ་ལ་ཐ་མ་ནི་ལྷ་མི་ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པས་རིག་པར་བྱའོ། །འབྲིང་ནི་དགེ་སློང་གི་དགེ་འདུན་ནོ། །རབ་ནི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའོ། །གསོལ་བ་དང་བཞིའི་ལས་ཀྱིས་བསྙེན་པར་རྫོགས་པས་དགེ་སློང་ཞེས་བྱ་བ་ཡང་འདིར་དགོས་པ་མེད་པའི་ཕྱིར་རབ་བསྟན་པའི་རྒྱུ་མཚན་པ་ཉིད་ཀྱིས་རྫོགས་པའི་ཕྱིར་དགེ་བ་སློང་བ་ན་དགེ་སློང་ཞེས་གཞན་ལས་དགེ་བའི་ནོར་ཕུན་སུམ་ཚོགས་པ་ཆེད་དུ་གཉེར་བའི་དོན་ཏོ། །དགེ་འདུན་ཞེས་བྱ་བ་ནི་སེམས་བསྐྱེད་པས་བླ་ན་མེད་པ་མཆོད་པར་འོས་པའི་ཕྱིར་ཏེ། དེ་ཡང་བྱམས་པའི་རྣམ་པར་ཐར་པ་ལས། ཇི་སྐད་དུ། རྡོ་རྗེ་རིན་པོ་ཆེ་འབིགས་པ་ནི་ཐམས་ཅད་ལས་ཁྱད་པར་འཕགས་པའི་གསེར་གྱི་རྒྱན་ཟིལ་གྱིས་གནོན་པར་བྱེད་པ་ལ་རྡོ་རྗེ་རིན་པོ་ཆེ་འབིགས་པའི་མིང་ཡང་མི་འདོར་ཏེ། ཐམས་ཅད་དུ་དབུལ་བ་ཡང་སེལ་བར་བྱེད་དོ། །རིགས་ཀྱི་བུ་དེ་ལྟ་བུ་ཉིད་དུ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་དུ་སེམས་བསྐྱེད་པ་རྡོ་རྗེ་རིན་པོ་ཆེ་ནི་འཇུག་པ་མ་ཚང་ཡང་། ཉན་ཐོས་དང་རང་སངས་རྒྱས་ཐམས་ཅད་ཀྱི་ཡོན་ཏན་གསེར་གྱི་རྒྱན་ཟིལ་གྱིས་གནོན་པར་བྱེད་པ་ལ། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་མིང་ཡང་འདོར་བར་བྱེད་པ་མ་ཡིན་ཏེ། འཁོར་བའི་དབུལ་བ་ཡང་ཟློག་པར་བྱེད་དོ་ཞེས་འབྱུང་བའོ། །ཆེན་པོའི་སྒྲའི་ཁྱད་པར་གྱིས་ནི་དགེ་སློང་གི་དགེ་འདུན་ཟབ་པ་ལ་[25]ཐོས་པ་དབང་ཐོབ་པའི་རྒྱུ་མཚན་བྱང་ཆུབ་ཏུ་སེམས་བསྐྱེད་པས་སྟོད་དུ་ཙུང་བ་ཞེས་བརྗོད་པའོ། །བྱང་ཆུབ་ནི་ཟད་པ་མེད་པ་དང་། སྐྱེ་བ་

མེད་པའི་ཡེ་ཤེས་སོ། །དེ་ལ་སེམས་པ་ནི་འདུན་པ་སྟེ། སྦྱོར་བ་ལ་སོགས་པ་ལ་མངོན་དུ་ཕྱོགས་པ་ཞེས་བརྗོད་དོ། །སེམས་དཔའ་ཆེན་པོའི་སྒྲས་ནི་ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་བསྟན་ཏོ། །དགེ་སློང་གི་དགེ་འདུན་འབྲིང་པོ་ཡིན་པའི་ཕྱིར། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་དགེ་འདུན་གྱི་རྗེས་སུ་ཉེ་བར་བསྟན་པར་འོས་པ་ཡིན་ན་ཡང་དང་པོར་ཉེར་བར་བསྟན་པ་ནི། ཐེག་པ་ལ་གསར་དུ་ཞུགས་པའི་ཕྱིར་ལྟ་བ་ཡང་དག་པར་བསྟན་པར་བྱ་བའི་དོན་དུ་རིག་པར་བྱ་སྟེ། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་ནི་རིགས་ཀྱི་སྟོབས་ཀྱིས་སེམས་བསྐྱེད་པར་རབ་ཏུ་བསྟན་པས་ཤིན་ཏུ་ཉེ་བར་གནས་དགོས་པ་མ་ཡིན་ཏེ། མའི་ཐ་སྐད་གྲུབ་པའི་བུ་བཞིན་ནོ། །བྱང་ཆུབ་ཏུ་སེམས་བསྐྱེད་པ་ཅན་གྱི་ཉན་ཐོས་ནི་བཅས་མ་ཐག་པའི་བྱིས་པ་བཞིན་སེམས་བསྐྱེད་པའི་འདུན་པ་སྲུང་བས་བསྐྱང་བར་བྱ་བ་ཞེས་ཇི་ལྟར་བསྟན་པ་བཞིན་དུ་རིགས་སོ། །གྲངས་མ་བསྟན་པ་ཉིད་ཀྱིས་འདིར་འཁོར་ནི་གྲངས་ལས་འདས་པར་རྟོགས་སོ[26]། །གཞན་དུ་གྲངས་བསྟན་པར་རིགས་སོ། །

「大比丘眾」是眷屬圓滿。應知其又分下、中、上。其中，下者應知是所謂天、人；中者是比丘眾；上者是菩提薩埵。以白四羯磨而受近圓故，是「比丘」。然而，因為當前無需（此條件）或者當為了以教法為因緣而得圓滿，從而乞求善（法）的時候，稱為「比丘」，意思是：為了圓滿善財，向他人求。「（和合）眾」，是因其發心而成無上應供故。復次《彌勒解脫經》中有說：「如上所說，碎斷的金剛寶亦勝過一切（其它寶物），能映蔽殊勝的金飾，亦不失碎金剛之名，亦能除一切窮困。善男子！如是者，發心作一切智的金剛寶者，雖未具實名，然能映蔽一切聲聞、辟支佛功德的金飾。既令不失菩提薩埵之名，又能遮除輪迴的窮困。」由「大」的差別表達比丘眾由於發起那個作為自在聽聞甚深（見）的因——即菩提心，故堪為（法）器。「菩提」，即無盡及無生之智。其中心是願欲，即趣向加行等。以「大菩

提薩埵[27]」表示不復退轉的菩提薩埵。以比丘眾是中等的緣故，理應於菩提薩埵眾之後才說，然而（經中）首先說（比丘眾），應知是由於（彼等）是新入（大）乘故，為了教以真實見。也就是，表示菩提薩埵以種性力發心故，如已遵母言之子，無需住（在母親的）最近處。有發菩提心的聲聞，如甫生的嬰兒，應以保護發心的願望的方式而作哺育，如是說法是合理的。以未表示（眷屬的）數量故，應知此中眷屬超越可數（之量），否則理應說數目。

[306b.3]ཐུན་མོང་མ་ཡིན་པའི་གླེང་གཞི་ནི་གཉིས་ཏེ། ཞུ་བའི་སྐབས་དང་། ཞུ་བ་དངོས་སོ།།

不共緣起分二：
請問的緣起以及正式請問。

[306b.3]ཞུ་བའི་སྐབས་ལ་གཉིས་ཏེ། བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས་མཛད་པ་དང་། འཕགས་པ་སྤྱན་རས་གཟིགས་དབང་ཕྱུག་གིས་མཛད་པ་སྟེ།

請問來由分二：
薄伽梵所作以及聖觀自在所作。

[306b.4]དེ་ལ་དང་པོའི་དབང་དུ་བྱས་ནས་གང་གི་ཕྱིར་བཅོམ་ལྡན་འདས་སྙོམས་པར་མ་ཞུགས་པ་ན། དེ་ལ་མ་ལྟོས་པར་གཞན་ལ་གསོལ་བ་འདེབས་པ་འཐད་པ་མ་ཡིན་པས་སོ། །བཅོམ་ལྡན་འདས་ནི་རྟག་ཏུ་མཉམ་པར་གཞག་པ་ཡིན་པའི་ཕྱིར་དང་། རང་བཞིན་སྐུ་ནི་མཉམ་པ་དང་། །ཕྲ་ཞིང་དེ་དག་འབྲེལ་པ་དང་། །དགྲེས་དགུར་

ལོངས་སྤྱོད་བསྟན་པ་དང་། །ལོངས་སྤྱོད་རྫོགས་འགྱུར་རྒྱུར་འདོད་དོ། །ཞེས་འབྱུང་བ་བཞིན་[28]དུ་མི་འཐད་པས་སྤྲུལ་པའི་སྐུ་ཡེ་ཤེས་དང་མི་ལྡན་པའི་ཕྱིར། ཟབ་མོ་སྣང་བའི་ཆོས་ཀྱི་རྣམ་གྲངས་བསྟན་པའི་རྗེས་སུ་ཏིང་ངེ་འཛིན་ལ་སྙོམས་པར་ཞུགས་པ་ཡིན་པ་མི་འཐད་པ་ཡིན་ན་ཡང་། ཉིད་ཀྱིས་ཆོས་ཀྱི་འཁོར་ལོ་འཇུག་པའི་སྣོད་མ་ཡིན་པའི་གདུལ་བྱའི་ཁམས་ནི་འཕགས་པ་སྤྱན་རས་གཟིགས་དབང་ཕྱུག་ལ་ཡིད་ཆེས་པས་དེ་ཉིད་ཀྱིས་བསྟན་པའི་གདུལ་བྱ་ཡིན་པས། ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་སངས་[306b.7]རྒྱས་ཀྱི་བསྟན་པ་ལ་མི་འཇུག་པ་ཉིད་ནི། ཏིང་ངེ་འཛིན་ལ་སྙོམས་པར་ཞུགས་པའོ། །

其中就初者而言，因為如果薄伽梵不入定，則不咨詢彼（薄伽梵）而問（法）於他人者，成不合理。（然而應考慮到：）由於薄伽梵常在定中的緣故，以及，（入定之說）將使（《大乘經莊嚴論》中）「許自性之身，等、微、相連彼，報化身之因，如意現受用。」[29]的說法成不合理，從而（使）化身與智慧不相應，因此，（說佛）在教授甚深明瞭的法的異門後入三摩地是不合理的。但是，那些非其自身（即：薄伽梵）轉法輪之器的所化（有情）界，由對聖觀自在有信心故，是其本身（即：觀自在）所教化故，定不（直接從佛聽聞而）入正等覺之教者，（故說薄伽梵）入三摩地。

[306b.7]དོན་འདི་ཡང་ཏིང་ངེ་འཛིན་གྱི་སྒྲ་ནི། འཇིག་རྟེན་ལ་གྲགས་པ་སྟེ། དེ་འདིར་ཏིང་ངེ་འཛིན་ཞེས་བྱའོ། །དེས་ན་ཏིང་ངེ་འཛིན་གྱི་སྒྲ་ནི་འདིར་སྤངས་པའི་ཚིག་གིས་བཤད་པ་ལ་འཇུག་པ་སྤངས་པ་བསྟན་ཏོ། །ཡང་ན་ཏིང་ངེ་འཛིན་ལ་མཉམ་པར་གཞག་པ་ནི་ཅང་མི་གསུང་བར་བཞུགས་སོ་ཞེས་མཚོན་པས་ཚིག་མི་བརྗོད་པའི་དོན་ལ་འཇུག་པའོ། །

復次此義是：「三摩地」之言是世間共許，彼即此中所謂「三摩地」。因此，「三摩地」之言於此作遮遣的詞解，表示遮遣。或者，等住三摩地，是所謂默然而住，以此解作「不說言詞」的意思。

[307a.1]འདིར་ཟབ་མོ་སྣང་བ་ཞེས་བྱ་བའི་དངོས་པོ་ནི་ཏིང་ངེ་འཛིན་གྱི་བརྗོད་བྱ་མ་ཡིན་ཞེས་རིག་པར་བྱའོ། །སོ་སོ་སྐྱེ་བོ་དང་། ཉན་ཐོས་དང་། སྟོང་པ་ཉིད་ལ་སེམས་རྣམ་པར་གཡེངས་པའི་ཕྱིར་ཐེག་པ་ལ་གསར་དུ་ཞུགས་པའི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔས་མི་རྟོགས་པའི་ཕྱིར་ཟབ་པ་དང་། མ་རིག་པའི་མུན་པ་སེལ་བ་ཉེ་བར་གནས་པའི་མཚན་ཉིད་ཅན་ཡིན་པའི་ཕྱིར་སྣང་བ་ཞེས་བརྗོད་དོ། །

此中，應知「甚深明瞭」的事是所謂「不是三摩地的所詮」。以（其）未被凡夫、聲聞以及（那些）因為對於空性心有散亂的菩薩所證得的緣故，說「甚深」。而因為其以「『消除無明暗蔽』現前」為相，故說「明瞭」。

[307a.2]ཆོས་ཀྱི་རྣམ་གྲངས་ཞེས་བྱ་བ་ནི། བསྟན་བཅོས་ཀྱི་མིང་གི་རྣམ་གྲངས་ཏེ། དེ་ལ་ཆོས་ནི་དངོས་པོའི་གནས་ལུགས་བརྗོད་བྱ་རྗོད་བྱེད་དང་བྲལ་བའོ། །དེའི་རྣམ་གྲངས་ནི་རྗེས་སུ་བསྟན་པའི་ཀུན་རྫོབ་ཀྱིས་སྟོན་པས་ན་བསྟན་བཅོས་སོ། །དེས་ན་མིང་གི་རྣམ་གྲངས་ཞེས་བྱའོ། །

「法之異門」即論的異名。其中「法」是事物本質，離所詮、能詮。其「異門」就是論，因為（其是）由所教世俗的方式而講解故。因此，說為「異名」。

[307a.3]ཡང་དེའི་ཚེ་ཞེས་བྱ་བ་ནི། སངས་རྒྱས་ཀྱི་བསྟན་པ་ཉེ་བར་བསྡུས་པས་དབང་པོའི་དུས་སོ། །གཞན་དུ་ན་འཕགས་པ་སྤྱན་རས་གཟིགས་དབང་ཕྱུག་ལ་ཉན་པ་མ་གཏོགས་པར་བསམ་པ་ནི་འཐད་པ་མ་ཡིན་ནོ། །

「復次其時」，以佛的教法正在集結故，是（耳）根（識）之時。否則，除聽聖觀自在以外，其他想法不合理。[30]

[307a.4]དེ་ལ་འཕགས་པ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་སྒྲིབ་པ་གཉིས་ལས་རིང་དུ་སོང་བའོ། །སྤྱན་རས་གཟིགས་ཞེས་བྱ་བ་ནི། ཐུགས་རྗེ་ཆེན་པོས་སེམས་ཅན་ལ་གཟིགས་པའི་ཕྱིར་རོ། །དབང་ཕྱུག་ཅེས་བྱ་བ་ནི་ནུས་པ་ཆེན་པོས་ཐུགས་རྗེའི་འབྲས་བུ་དང་ལྡན་པའི་ཕྱིར་རོ། །

其中「聖」，是已遠離二障。說「觀」，是以大悲心觀有情故。說「自在」，是以大力，具悲心之果故。

[307a.5]ཤེས་པས་ནི་འཇིག་རྟེན་པའི་དངོས་པོ་རྟོགས་པས་སོ། །རབ་ནི་སྐད་ཅིག་མ་ལ་སོགས་པའི་གནས་ལུགས་རྟོགས་པས་སོ། །ཕ་རོལ་ནི་བདེན་པ་གཉིས་རྟོགས་པས་སོ། །ཕྱིན་པ་ནི་གོང་ན་མེད་པས་སོ། །རྣམ་པར་ལྟ་ཞིང་ཞེས་བྱ་བ་ནི་བསམ་པའོ། །

以「若（jñā，即「智」）」了解世間事，「般（pra，是梵文前綴）」，以通達剎那等本質故。說「波羅（parama，即「最勝」）」，以證二諦故。說「蜜多（itā，即「已達」）[31]」，以無上故。「照見」，即觀想。

[307a.6]དེ་ལྟར་ན་བསམ་པ་ཙམ་ལ་རབ་ཏུ་འཇུག་པའི་དམ་པས་འཕགས་པ་སྤྱན་རས་གཟིགས་དབང་ཕྱུག་

གིས་གསོལ་བ་འདེབས་པའི་སྐབས་བྱས་སོ། །གཞན་དུ་ན་འདི་ཡང་སྙོམས་པར་ཞུགས་པ་ལ་མངོན་དུ་ཕྱོགས་པས་གསོལ་བ་འདེབས་པའི་སྐབས་མ་ཡིན་པར་འགྱུར་རོ། །

如是者，以「單純觀想就入（般若）之殊勝」作為聖觀自在被祈請的機緣。否則，由於此（菩薩）亦趨向入定，將無祈請的機緣。

[307a.6]དེ་ཉིད་ཀྱི་ཕྱིར་སྨོས་པ། དེ་ནས་ཞེས་བྱ་བ་ནི་འཕགས་པ་སྤྱན་རས་གཟིགས་དབང་ཕྱུག་གིས་བསམ་པའི་བདག་ཉིད་དལ་བའི་རྗེས་སུའོ། །ནིའི་སྒྲ་ནི་མི་འགལ་བའི་བདག་ཉིད་དུ་གྲགས་པའི་བརྗོད་བྱ་སྟེ། སྟོན་པ་དལ་བའི་ཚེ། ཞུ་བ་དང་འགལ་བ་མ་ཡིན་ཞེས་བྱ་བའི་དོན་ཏོ། །

由此而說：「由此」，是聖觀自在觀想的自性放鬆之後。「ni[32]」之言所表示的意思是：共許為「無相違的體性」，即所謂「大師有暇時，祈請無相違」的意思。

[307a.7]ཚེ་དང་ལྡན་པ་ཞེས་བྱ་བ་ནི། གཞོན་པ་ལ་འབོད་པར་གྲགས་སོ། །བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སྤྱོབས་པ་ཆེན་པོ་ཅན་སེམས་ཅན་གྱི་དོན་ལ་འབད་པ་དང་། རྗེས་སུ་མཐུན་པའི་མཛད་པ་དང་། གཞན་ཡང་ཡོད་མོད་ཀྱི་འོན་ཀྱང་དེ་དག་མ་རྟོགས་པར་ཤཱ་རིའི་བུ་ཁོ་ན་སངས་རྒྱས་ཀྱི་མཐུས་ཞུ་བ་ལ་དབང་འབྱོར་པའི་བདག་གི་ཡུལ་ཡིན་ཏེ། གང་གི་ཕྱིར་གདུལ་བྱའི་ཁམས་ནི་ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པས་དམན་པར་རྟོགས་པས་དེས་ཞུས་པ་དང་རྗེས་སུ་མཐུན་པའི་ལན་གྱིས་རང་ལ་ཡང་ཕན་པའི་རྒྱུར་ཡིད་ཆེས་པས་ན་འཐོབ་པ་ལ་རབ་ཏུ་འཇུག་པ། ཞུ་བ་པོ་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་ཡིན་ན་སྤྱོབས་པ་ཆེན་པོ་དང་རྗེས་སུ་མཐུན་པའི་ལན་དུ་རྟོགས་པས་ཕན་པའི་རྒྱུ་ཡིན་ཡང་སོས་པར་མི་བྱེད་དོ། །

「具壽」，是對年青人的稱呼。另外，雖也有（以之稱呼）為利有情而精勤且具有殊勝辯才的菩提薩埵或其追隨者或其他人，然而 （今）不解作彼等，唯舍利子承佛力，於請問上得授權的主要對象，所化（有情）界信解聲聞，故（其）證解下劣，故（他們）相信：與請問者相應的回答亦能成為自利的因，因此，令（舍利子）得到（請問的機會）。若請問者是菩提薩埵，則可被理解為是隨順殊勝辯才之答，故雖是利益的因，但不令（聲聞）信解。

[307b.3]བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱི་མཐུ་མ་གཏོགས་པར་ཤཱ་རིའི་བུས་ཀྱང་སེམས་ཅན་གྱི་སྤྱོད་པའི་གཏིང་མི་དཔོགས་པས་དེ་དག་གི་བསམ་པ་ཤེས་ནས་དེ་དག་ཡོངས་སུ་འཛིན་པའི་དོན་དུ་འདི་རང་དགའ་བར་འབད་པར་མི་བྱེད་དེ། དེས་ན་སངས་རྒྱས་ཀྱི་བྱིན་གྱི་རླབས་ཀྱིས་གཞན་གྱི་སེམས་རྟོགས་ནས་འདི་ཞུ་བ་པོར་འཐད་པའོ། །འཇིག་རྟེན་པ་ནི་ཤཱ་རིའི་བུ་ལ་ཟབ་མོའི་དགོངས་པ་གྲོལ་བའི་ཡིད་མི་ཆེས་ཏེ། དེ་ཉན་ཐོས་ཡིན་པས་བློ་དམན་པར་རྟོགས་པའི་ཕྱིར་རོ། །[33]དེ་ནས་[33]བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས་ཤཱ་རིའི་བུ་ཉིད་སྟོན་པ་པོར་བྱིན་གྱིས་བརླབས་པ་མ་ཡིན་ནོ། །འཇིག་རྟེན་པས་ཀྱང་འཕགས་པ་སྤྱན་རས་གཟིགས་དབང་ཕྱུག་ཁོ་ན་བློ་གྲོས་ཆེན་པོ་དང་། སྙིང་རྗེ་ཆེན་པོ་དང་ལྡན་པས་ན་དམན་པའི་ཤེས་རབ་དང་རྗེས་སུ་མཐུན་པར་རྒྱལ་བའི་ཡུམ་བསྟན་པར་ནུས་སོ་ཞེས་ཡིད་ཆེས་པའི་འཕགས་པ་སྤྱན་རས་གཟིགས་དབང་ཕྱུག་ཞུ་བའི་ཡུལ་ལོ། །

除薄伽梵之力以外，舍利子亦未能測度有情行為的深奧，故為了通過知彼等之心思而攝受彼等，（舍利子）不隨自意而起勤作，故憑佛的加持而解他人心意，由是，其（即，舍利子）適合作請問者。世間人不信舍利子於甚深密意已得自在，以其由於是聲聞，所證覺悟下劣的緣故。因此，薄伽梵不加持舍利子本人

作為講者。然而，世間人相信唯聖觀自在具有大智大悲，故能對與下劣智慧相同者說（般若）佛母。[34]聖觀自在是所問的對象。

[307b.5]གང་ལ་ལ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་ཚོགས་ཀྱི་ལམ་ལ་གནས་པ་འམ།སྦྱོར་བ་ལ་སོགས་པའི་ལམ་ལ་གནས་པའོ། །ཡང་ན་དུས་གསུམ་གྱི་[35]ཞེས་རིག་པར་བྱ་སྟེ། ཁྱད་པར་མེད་པར་སློང་བའི་དོན་དུ་དྲི་ཞེས་བྱ་བའི་དོན་ཏོ། །བུ་དང་བུ་མོའི་ཚོགས་དག་གིས་སྣོད་དུ་རུང་བའི་ཁྱད་པར་བུད་མེད་དང་སྐྱེས་པའི་བདག་ཉིད་རྟོགས་ན་ཡང་རིགས་ཀྱི་ཁྱད་པར་གྱི་ཚིག་གིས་ནི་ཚོགས་ཀྱི་ལམ་ལ་ཞུགས་པ་ཉིད་དུ་བསྟན་པའི་ཕྱིར། འདི་ལྟ་སྟེ་རིགས་ནི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་རིགས་དེ་བཞིན་གཤེགས་པའི་སྙིང་པོ་ཅན་དེའི་བུའམ་བུ་མོའམ་ནི་དེ་ལས་ཐོས་པའི་བདག་ཉིད་དེ། རིགས་ཀྱི་སྟོབས་ཀྱིས་སྡུག་བསྔལ་ལས་སྐྱོབ་པ་དང་། མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་འཐོབ་པར་འདོད་པའི་འདུན་པ་དང་ལྡན་པ་ནི། དྲན་པ་ཉེ་བར་གཞག་པ་ལ་སོགས་པའི་རིམ་པས་ཡོངས་སུ་བསྒོམ་པ་སྡུག་བསྔལ་ལས་སྐྱོབ་པ་དང་། རྗེས་སུ་མཐུན་པར་སྡུག་བསྔལ་སྤྱོང་བའི་རྒྱུ་ཐེག་པ་ཆེན་པོའི་རྗེས་སུ་འབྲངས་ནས་སྐྱབས་ལ་འཇུག་པ་དང་། མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་ཐོབ་པར་འདོད་པའི་འདུན་པས་ཤེས་རབ་དང་སྙིང་རྗེའི་བདག་ཉིད་བྱང་ཆུབ་ཏུ་སེམས་བསྐྱེད་པ་དང་། སྙིང་རྗེ་བསོད་ནམས་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལྔ་ལ་གོམས་པ་དང་ལྡན་པ་དང་། ཤེས་རབ་ཀྱིས་ཀྱང་ཐོས་པ་དང་། བསམ་པ་ལ་གོམས་པ་ལས་སུ་རུང་བའི་ཤེས་[36]རབ་ལ། རིགས་ཀྱི་བུ་དང་རིགས་ཀྱི་བུ་མོ་ཞེས་བརྗོད་དོ། །དེ་ཉིད་ཀྱང་སྔོན་དུ་ཚོགས་ཀྱི་ལམ་རྟོགས་པར་ལན་བཏབ་པའོ། །དེ་ཡང་དེ་ཉིད་ཀྱི་འཁོར་གྱི་ནང་ན་ཉེ་བར་གྱུར་པའི་གདུལ་བྱ་ལ་སོགས་པ་གཙོ་བོར་ལྟོས་ནས་སྟོན་པ་འདི་འཇུག་གོ། །ཚོགས་མ་བསགས་པའི་ལས་དང་པོ་པ་ལྟ་བུ་བདེ་བར་གཤེགས་པའི་འཁོར་གྱི་ནང་ན་གནས་པའི་དབང་ཐོབ་པའི་རིམ་པ་མ་ཡིན་ནོ། །

「某」是處於資糧道或處於加行等道中者。或者，應知是「屬於三時的」，也就是，「為無差別的請求而問」[37]的意思。雖然憑「男女兩眾」可將「堪成（法）器的差別」理解為「女子或士夫（兩種）體性」，然而，以簡別詞「種性」表示定入資糧道者，因此，應如是：「善（kula[38]）」（表示）菩提薩埵

的種性，具如來藏。其男子或女子者，具有「從他聽聞」的自性，是以種性的能力具有欲從苦難得救護以及得涅槃的希願者，依念住等次第而修習，與救離苦難相順，由追隨除苦的因——大乘而歸依，以欲得涅槃的希願，發起以智慧和大悲為體性的菩提心，串習悲心——即五種福德波羅蜜多，復因為智慧串習聞、思，稱「堪任的智慧者」為「善男子或善女子」。其本身又是對先前通達資糧道者作答。復次在其自身的眷屬中，主要針對諸親近所化而進行此講解。如未集資糧的初業行人，是未獲得住善逝眷屬中的權限。

[308a.4]འདི་ལ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་སྟོང་ཕྲག་བརྒྱ་པ་ལ་སོགས་པའི་རིམ་པས་བསྟན་ན་ཡང་མ་རྟོགས་པ་ལའོ། །དེ་ཉིད་ཀྱིས་ཀྱང་ཟབ་མོ་ཞེས་བྱའོ། །

「此」，即雖以十萬（頌）等次第而教，然未被證得。即因此亦有所謂「甚深」。

[308a.4]སྤྱོད་པ་ཞེས་བྱ་བ་ནི། །ཡི་གེ་འབྲི་མཆོད་སྦྱིན་པ་དང་། །ཉན་དང་ཀློག་དང་ལེན་པ་དང་། །འཆད་དང་ཁ་ཏོན་བྱེད་པ་དང་། །དེ་སེམས་པ་དང་བསྒོམ་པའོ། །ཞེས་ལུས་དང་ངག་དང་ཡིད་ཀྱི་བྱ་བས་བསྡུས་པའི་ཆོས་སྤྱོད་ཀྱི་སྒོ་ནས་སྤྱོད་པར་འདོད་པའོ། །འདིར་ཡང་ཆོས་སྤྱོད་ནི་ཡན་ལག་བརྒྱད་ཀྱི་བསོད་ནམས་ཀྱི་ཚོགས་ཀྱི་རང་བཞིན་ནོ། །ཡེ་ཤེས་ཀྱི་ཚོགས་ཀྱིས་རྣམ་པར་དག་པར་བྱེད་པ་ནི་བསམ་པ་དང་བསྒོམ་པ་ནི་[39]རང་བཞིན་ནོ་ཞེས་སྨོས་པ་ནི། ཇི་ལྟར་བསླབ་པར་བྱ་ཞེས་བྱ་བ་སྟེ། ཡེ་ཤེས་ཀྱི་ཚོགས་དང་། བསོད་ནམས་ཀྱི་ཚོགས་ལས་གང་དངོས་གཞི་ལ། གང་ནི་རྗེས་ལས་ཐོབ་པ་ལ་བསླབ་པར་བྱ་ཞེས་བྱ་བའི་དོན་ཏོ། །འདིར་ཡང་གཙོ་བོར་ཤེས་རབ་ཀྱི་རྗེས་སུ་འབྲང་བ་ཉིད་ཀྱིས་དང་པོར་ལན་གདབ་པར་བྱ་བ་སྟེ། ཕྱིས་ནི་བསོད་ནམས་ཀྱི་ཚོགས་དང་རྗེས་སུ་མཐུན་པ་ཞེས་བྱ་བ

ཡིན་པས་དེ་བཞིན་ལན་གདབ་པར་བྱ་བ་ལ་

「行」，如（《辯中邊論》第七品第 9 頌中）說：「謂書寫、供養，施他、聽、披讀，受持、正開演，諷誦及思、修。」[40] 從身、語、意行為所攝的法行方面想要修行。復次，其中法行者，（前）八支是福德資糧的自性。以智慧資糧淨治者，被說作是「思」和「修」的自性。「當如何修學？」，即是（請問）「在智慧資糧和福德資糧中，何者是在正行，何者是在後得中所修學」的意思。此中，復次，其中主要以智慧的隨行首先作答。然後，以所謂隨順福德資糧，如是作答。

[308a.7]དངོས་གཞི་ནི་གཉིས་ཏེ། དངོས་གཞི་ལ་སྦྱོར་བ་དང་། རྗེས་སུ་ཐོབ་པ་ལ་སྦྱོར་བའོ། །

其中正行分二：
於正行中修和於後得中修。

དངོས་གཞི་ལ་སྦྱོར་བ་ལ་ཡང་བདུན་ཏེ། སྐབས་དབྱེ་བ་དང་། སྦྱོར་བའི་ལམ་དང་། མཐོང་བའི་ལམ་དང་། བསྒོམ་པའི་ལམ་དང་། ཁྱད་པར་གྱི་ལམ་དང་། མི་སློབ་པའི་རྡོ་རྗེ་ལྟ་བུའི་ཏིང་ངེ་འཛིན་དང་། དེའི་འབྲས་བུའོ། །

於正行中修又分七：
機緣的差別、加行道、見道、修道、勝進道[41]、無學金剛喻定、其果位。

[308b.1]དེ་ལ་སྐབས་ནི། ཤཱ་རིའི་བུ་རིགས་ཀྱི་བུའམ་ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པའོ། །

其中機緣（的差別），即「舍利子，善男子或」等。

[308b.1]སྦྱོར་བའི་ལམ་ནི་ཕུང་པོ་ལྔ་པོ་དེ་དག་ཅེས་བྱ་བ་ནས། རྣམ་པར་ཤེས་པ་རྣམས་སྟོང་པའོ་ཞེས་བྱ་བའི་བར་གྱིས་སོ། །

加行道，即「彼等五蘊」至「識等都是空」（所說）。

[308b.2]དེ་ལ་སྦྱོར་བའི་ལམ་ནི་དྲོད་དང་རྩེ་མོ་ལ་དབང་པོའི་བདག་ཉིད་དང་། བཟོད་པའི་དང་། ཆོས་མཆོག་ལ་སྟོབས་ཀྱི་བདག་ཉིད་དོ། །

其中加行道，在煖、頂中是根的自性；而在忍、世第一法中是力的自性。

[308b.2]དེ་ལ་དབང་པོ་ནི་དད་པ་ལ་སོགས་པའི་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་སྤོང་བའི་དབང་དང་ལྡན་པའི་ཕྱིར་རོ། །སྟོབས་ནི་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་སྤངས་པས་སོ། །

其中，根者，以具有捨棄信等違品的能力的緣故。力者，以捨棄違品的緣故。

[308b.2]དེ་དག་ཉིད་ཀྱིས་རིམ་པ་བཞིན་དུ་ཡུལ་གྱི་དབྱེ་བ་མེད་པར་ཕྱོགས་ཀྱི་ཁྱད་པར་གྱིས། མོས་པ་ཡིད་ལ་བྱེད་པ་དང་། དེ་ཁོ་ན་ཉིད་ཡིད་ལ་བྱེད་པའོ། །ཁ་ཅིག་ནི་དྲོད་ལ་ཡང་མོས་པ་ཡིད་ལ་བྱེད་པ་དང་། དེ་ཁོ་ན་ཉིད་ཡིད་

ལ་བྱེད་པ་བརྗོད་པ་གང་ཡིན་པ་དེ་ནི་དད་པ་དང་ཆོས་ཀྱི་རྗེས་སུ་འབྲང་བའི་གང་ཟག་གི་དབྱེ་བས་ཤེས་པར་བྱའོ། །དེ་ལ་དད་པའི་རྗེས་སུ་འབྲང་བ་ནི་ཡིད་ཆེས་པ་དང་བརྟན་པས་དངོས་པོ་ལ་དེ་དང་དེ་མ་ཡིན་པ་ལ་འཇུག་གོ། །ཆོས་ཀྱི་རྗེས་སུ་འབྲང་བ་ནི་གང་ཟག་ལ་ལྟོས་པ་མེད་པར་དངོས་པོ་དེ་ཉིད་རྟོགས་ནས་འཇུག་པ་ཡིན་པས་དེ་དག་གི་ཁྱད་པར་རོ། །

彼等如次第，雖沒有境的差別，然而以助伴差別，有信解作意、真實性作意。有人說：在煖位有信解作意和真實性作意者，應知是由於隨信（行）和（隨）法行的補特伽羅的差別而作。其中，隨信行者，由於信心和固執，對諸事物（不分）是非與否（皆）入。隨法行者，不觀待補特伽羅，由通達事物的真實性而入，故彼等具殊勝。

[308b.4]དེ་བས་ན་ཡང་ཡུལ་གྱི་ཁྱད་པར་མེད་པར་མོས་པ་ཡིད་ལ་བྱེད་པས་ཡུལ་དུ་བྱེད་པ་དང་། དེ་ཁོ་ན་ཉིད་ཡིད་ལ་བྱེད་པས་ཡུལ་དུ་བྱེད་པ་དེ་གསུངས་པ་ནི། གཟུགས་ཉིད་སྟོང་པའོ། །སྟོང་པ་ཉིད་ཁོ་ན་གཟུགས་སོ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་མདོར་བསྟན་པའོ། །གཟུགས་ལས་སྟོང་པ་ཉིད་གཞན་མ་ཡིན་ནོ། །སྟོང་པ་ཉིད་ལས་གཟུགས་གཞན་མ་ཡིན་ནོ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་རྒྱས་པར་བཤད་པའོ། །

因此，雖於境上無差別，然而以信解作意（將之）作為境，以及以真實性作意（將之）作為境而對此的講解，即「色即是空，空即是色」是略說。「空不異色，色不異空」是廣說。

[308b.5]དེ་ལ་རེ་ཞིག་གཟུགས་ཞིག་པ་ལ་སྟོང་པ་ཉིད་དུ་ཁས་ལེན་ཏེ། དེ་ལ་ལན་ནི་གཟུགས་[42]སྟོང་པའོ། །

其中，首先，若許色滅是空，對其答：「色即是空」[43]。

[308b.6]གཟུགས་ལས་སྟོང་པ་ཉིད་གཞན་མ་ཡིན་ནོ་ཞེས་བྱ་བ་སྨྲེ། གཞན་དབང་གི་བདག་ཉིད་ཡང་དག་པ་མ་ཡིན་པའི་ཀུན་ཏུ་བརྟགས་པ་ནི། བཏགས་པའི་གཉིས་ཀྱིས་[44]རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་པའི་ཕྱིར་རོ། །མ་ཡིན་པར་འགགས་པའི་ཚུལ་གྱིས་གཉིས་ཀྱིས་སྟོང་པ་ཞེས། གཟུགས་ཉིད་ཀྱི་བདག་ཉིད་དོ། །གང་ཡང་སྨྲས་པ། ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ནི་བདག་ཉིད་དུ་འགྲོ་བའི་གཟུགས་ལ་སོགས་པས་འགྱུར་བ་ཡིན་པས། སྒྱུ་མ་ལྟ་བུ་ཞེས་དེའི་ལན་བཏབ་པ་ནི། སྟོང་པ་ཉིད་ཁོ་ན་གཟུགས་སོ། །

「空不異色」，以作為依他起自性的虛妄遍計[45]，是所遍計的二（取）的自性空的緣故。以非遮的方式說二（取）空是色的自性。有人說：法界就是作為自性的（一種）色等，故是變化的，故如幻。對此答：「空即是色」。[46]

[308b.7]སྟོང་པ་ཉིད་ལས་གཟུགས་གཞན་མ་ཡིན་ནོ་ཞེས་བྱ་བ་སྨྲེ། གང་གཞན་གྱི་དབང་དུ་གྱུར་པའི་གཟུགས་དེ་སྟོང་པ་ཉིད་ཁོ་ན་སྟེ། ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ཀྱི་བདག་ཉིད་ཅན་ནོ། །དེ་ནི་གལ་ཏེ། ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ལས་ལྷག་པར་གྱུར་པ་རང་གི་ངོ་བོ་མ་དོར་བའི་བདག་ཉིད་སྔོན་པོ་ལ་སོགས་པ་ཡིན་ན། དེའི་ཚེ་སྔོན་པོ་ལ་སོགས་པ་དེས་དངོས་སུ་དེ་ཕན་ཚུན་འགལ་བར། ཕྱེ་མ་ལེབ་ཁྲ་བོ་བཞིན་དེ་ལ་ཡོད་པ་ཡིན་ན་ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ཀྱང་གཅིག་དང་དུ་མའི་འགལ་བས་གནོད་པས་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་འགྱུར་ཏེ། འོན་ཀྱང་སྔོན་པོ་ལ་སོགས་པ་འདི་ནི་ངོ་བོ་ཐོབ་པ་མ་ཡིན་ནོ། །

「色不異空」，凡作為依他起的色，定是空者，即：具法界的自性。對此，若有人說：若青色等有超越法界、不捨自體的體性，則［答：］青色等因此與彼成直接互絕相違，如蝴蝶的斑斕，其（青色等）若有（體性），則由於法界有一和多相違的違害故，

應成世俗，然而，青色等不得其體。

[309a.2]དེ་སྐྲ་བ་ནི། སྟོང་པ་ཉིད་ལས་གཟུགས་གཞན་མ་ཡིན་ནོ་ཞེས་བྱ་བ་སྟེ། གཞན་ཞེས་བྱ་བ་ནི་སེམས་ཀྱི་རང་བཞིན་འོད་གསལ་བས་རང་གི་ངོ་བོ་མ་གཏོགས་པའི་དངོས་པོའི་ཚུལ་ཅན་སྔོན་པོ་ལ་སོགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཞེས་བྱ་བའི་དོན་ཏོ། །གང་གི་ཕྱིར་རང་གི་ངོ་བོ་དོར་ནས་དེ་དང་འདྲ་བར་སྣང་བར་འགྱུར་བ་ཡིན་ན། རང་གི་ངོ་བོ་དང་རྗེས་སུ་འབྲེལ་པའི་འགལ་བ་ནི་ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ལ་སྦྱོར་བར་མི་བྱེད་དོ། །

故說：「色不異空」，「異」是「青色等有心自性光明的自體以外的存在方式」的意思。因為捨自體從而顯現為與彼[47]相似，因此與自體相關成相違，不適用於法界。

[309a.4]དེ་བརྗོད་པ་ནི། ཤེས་ལ་སྔོ་སོགས་སྣ་ཚོགས་པ། །ཤེས་པ་ཡིན་གྱིས་གཞན་དག་མིན། །མཐོང་ནུས་མ་ཡིན་དེ་དག་ནི། །རྣམ་འབྱེད་དོན་ལ་འཇུག་པར་འགྱུར། །ཞེས་འདི་ཡང་ཇི་ལྟ་བ་དེ་ལྟར་འབྲེལ་བ་གྲུབ་པ་ཆུང་ངུའི་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་དང་། རྣམ་པར་ངེས་པའི་ཡོངས་སུ་ཤེས་པར་དཔྱད་པས་འདིར་རྒྱས་པར་མ་བྱས་སོ། །

（《釋量論》3.221）有說：「青等於雜識，不依他依識，不能被見到，辨彼時落境。」[48]這又如是地在《遍知小成立相屬論》[49]和《遍知定量論》中已作分析，此不作詳述。

[309a.5]དེས་ན་འདིས་ནི་སྒྲོ་འདོགས་པ་དང་སྐུར་པ་འདེབས་པས་དབེན་པའི་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱི་མཚན་ཉིད་མངོན་པར་བསྟན་པར་འགྱུར་རོ། །དེ་ལ་འདི་ནི་གཟུགས་ལ་ཡོད་པར་སྒྲོ་འདོགས་པ་གང་ཡིན་པ་དང་། ཡང་སྟོང་པ་ཉིད་ལ་དེ་འགོག་པའི་བདག་ཉིད་དུ་སྒྲོ་འདོགས་པ། གཟུང་བའི་རྣམ་རྟོག་གི་རང་བཞིན་གང་ཡིན་པ་དེ་ནི་དང་པོས་གཟུགས་ཉིད་སྟོང་པའོ། །གཟུགས་ལས་སྟོང་པ་ཉིད་གཞན་མ་ཡིན་ནོ་ཞེས་བྱ་བས་སེལ་ཏོ། །གང་ཡང་གཟུགས་

བཞིན་དུ་ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ཀྱི་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཁས་བླངས་པས་དོན་དམ་པར་ཡོད་པ་ལ་སྐུར་པ་བཏབ་པའམ། ཡང་ན་རང་གི་ངོ་བོ་ལ་ཀུན་རྫོབ་ཀྱི་ངོ་བོར་མི་འཐད་པས་མཐར་ཐུག་པ་མེད་དེ། མེད་པར་ཁས་བླངས་པས་སྐུར་པ་བཏབ་པ་དེ་ནི་དངོས་པོའི་ཚུལ་ཅན་གྱིས་གཟུགས་སུ་འཛིན་པའི་སྒྲོ་འདོགས་པ་འཇུག་པ་དེ་ནི་ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ལ་གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་དངོས་པོ་མ་ཡིན་པ་འཐད་པར་བྱེད་པ་ཕྱི་མ་ནི་སྟོང་པ་ཉིད་ཁོ་ན་ནི་གཟུགས་སོ། །སྟོང་པ་ཉིད་ལས་གཟུགས་གཞན་མ་ཡིན་ཞེས་བྱ་བས་སེལ་ཏོ།།དེས་ནི་སྒྲོ་འདོགས་པ་དང་། སྐུར་པ་འདེབས་པའི་གཉེན་པོ་གོ་རིམས་བཞིན་དུ་གཟུང་བ་དང་འཛིན་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་སྤངས་པ་ནི་བདག་ཉིད་དྲོད་དང་རྩེ་མོར་མོས་པ་ཡིད་ལ་བྱེད་པས་ཡུལ་དུ་བྱེད་ཅིང་བཟོད་པ་ལ་གཟུང་བའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་སྤངས་པའི་བདག་ཉིད་དང་། ཆོས་མཆོག་ལ་ནི་འཛིན་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་སྤངས་པའི་བདག་ཉིད་དེ་ཁོ་ན་ཡིད་ལ་བྱེད་པས་ཡུལ་དུ་བྱེད་པར་ཤེས་པར་བྱའོ།།

因此，將以此講解沒有增益、減損的空性的相。其中，凡此所取分別：即增益色為有以及增益空性為「破彼的自性」，首先以說「色即是空」、「空不異色」遮除。如（在世俗中許）色一樣，無論如何在世俗中許法界故，是損減勝義有，或又（認為）自體不應是世俗的體，因此，沒有究竟的事。以許是無故，彼損減者有存在的方式故，「執色增益」起作用。其在法界中，理應不是色等事。後者（即損減）以說「空即是色」、「色不異空」遮除。因此，應知：如增益和損減的對治的次第，關於所取和能取分別的斷除，其自身在煖、頂位中，被「信解作意」當作對境。在忍位中，關於所取分別的斷除本身，以及在世第一法位中，關於能取分別的斷除本身，被「真實性作意」當作對境。

[309b.2]གང་གི་ཕྱིར་དབུ་མ་པས་རང་གི་རིག་པ་ལ། དངོས་སུ་སྟོན་པོ་ལ་སོགས་པར་འཛིན་པའི་སྒོ་ནས་གཅིག་

དང་འགལ་བས་དོན་དམ་པར་མེད་པར་འཐད་པར་བྱས་སོ། །གཞན་དུ་ན་རྟགས་མ་གྲུབ་པས། དེ་དག་གི་མངོན་པར་འདོད་པ་མ་གྲུབ་པར་འགྱུར་རོ། །དེས་ན་དེ་དག་གི་དོན་དམ་པར་མེད་པར་འདོད་ན་ཡང་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་འཛིན་པར་ཡོད་པར་འདོད་པའོ། །ཁ་ཅིག་གིས་ཀྱང་ཀུན་རྫོབ་ཉིད་དུ་རང་རིག་པ་ལ་གཟུང་བ་དང་འཛིན་པའི་རྣམ་པ་ཁས་ལེན་ཏོ། །དེས་ནི་དབུ་མ་ལས་དེ་ལྟར་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཁས་བླངས་པའི་གཟུང་བའི་དངོས་པོའི་སུན་འབྱིན་ཏོ།།

因為中觀師在自證的問題上，從（自證）實際取青色等的方面，（認為）與「一」成相違，因此（認為自證）是勝義無是合理的。否則，因不成故（即：在世俗中不應有與「一」成相違的過失），他們的承許應不成立。因此，即便許它們勝義無，然而在世俗中承認有能取。有人說：在世俗中許自證有能取和所取的相。彼破斥了由中觀師在世俗中如是承認的「所取」事。

[309b.4]མཐོང་བའི་ལམ་ནི་ཤཱ་རིའི་བུ་དེ་ལྟར་ཞེས་བྱ་བ་ནས་གང་བ་མེད་པའོ་ཞེས་བྱ་བའི་བར་གྱིས་བསྟན་ཏེ། དེ་ལ་དངོས་གཞི་ནི་ཟབ་མོ་རྣམ་པ་བརྒྱད་ཅིག་ཅར་རྟོགས་པར་ཤེས་པར་བྱའོ།།

見道者，由「如是，舍利子」至「無增」講解，其中應知正行是同時證得八種甚深[50]。

[309b.5]གང་ཡང་བདེན་པ་བཞི་ལ་དམིགས་པའི་བཟོད་པ་དང་ཤེས་པའི་བདག་ཉིད་སྐད་ཅིག་མ་བཅུ་དྲུག་ལས་བཟོད་པ་བརྒྱད་ནི་བར་ཆད་མེད་པའི་ལམ་ལ་རྗེས་སུ་འགྲོ་བའི་ཕྱིར། རྣམ་པར་གྲོལ་བའི་ལམ་གྱི་རྗེས་སུ་འགྲོ་བར་ཤེས་པའི་སྐད་ཅིག་མ་ཉིད་འདིར་རྒྱས་པར་བསྟན་པར་རིག་པར་བྱ་སྟེ། འབྲས་བུས་རྒྱུ་རྟོགས་པའི་ཕྱིར་རོ། །དེ་ལ་ཡང་རིམ་པ་གཞན་ལས་མ་བྱུང་བ་ཐོག་མར་ཤེས་པ་གང་ཡིན་པ་དེ་ནི་ཆོས་ཤེས་པའོ། །གང་ཡང་ཆོས་ཤེས་པའི་

སྟོབས་ཀྱིས་མཐར་ཕྱིན་པ་དེ་ནི་རྗེས་སུ་ཤེས་པ་ཞེས་བརྗོད་དོ། །དེ་ལ་སྡུག་བསྔལ་གྱི་བདེན་པ་ལ་རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་པ་ཉིད་དུ་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་ནི་སྡུག་བསྔལ་ལ་ཆོས་ཤེས་པའོ། །དེ་ཉིད་ལ་ཡང་རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་པ་ཉིད་རྟོགས་པའི་ཕྱིར་མཚན་མ་མེད་པ་ཉིད་རྟོགས་པ་ནི། སྡུག་བསྔལ་ལ་རྗེས་སུ་ཤེས་པའོ། །ཀུན་འབྱུང་གི་བདེན་པ་ལ་ཡང་རང་བཞིན་གྱིས་མ་སྐྱེས་པ་ཉིད་དུ་ཤེས་པ་ནི་ཀུན་འབྱུང་ལ་ཆོས་ཤེས་པའོ། །དེ་ཉིད་ལ་ཡང་མ་སྐྱེས་པ་གཞན་དུ་མི་འཐད་པས་མ་འགགས་པ་རྟོགས་པ་ནི་ཀུན་འབྱུང་ལ་རྗེས་སུ་ཤེས་པའོ། །འགོག་པ་ནི་བདེན་པ་ལ་རང་བཞིན་གྱིས་དྲི་མ་དང་མ་འབྲེལ་བ་ཉིད་དུ་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་ནི་འགོག་པ་ལ་ཆོས་ཤེས་པའོ། །རང་བཞིན་གྱིས་དྲི་མ་དང་མ་འདྲེས་པ་ལ་དྲི་མ་དང་བྲལ་བའི་རྣམ་པར་དག་པ་གློ་བུར་བ་ཡིན་པས་དྲི་མ་དང་བྲལ་བ་མེད་པ་རྟོགས་པ་ནི་འགོག་པ་ལ་རྗེས་སུ་ཤེས་པའོ། །ལམ་གྱི་བདེན་པ་ལ། རང་བཞིན་ཉིད་ཀྱིས་སྤང་བྱ་རྣམས་གློ་བུར་བ་ཡིན་པས་མེད་པའི་ཕྱིར་གཉེན་པོའི་སྟོབས་ཀྱིས་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་བྲི་བ་མེད་པ་ནི་ལམ་ལ་ཆོས་ཤེས་པའོ། །ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ལས་[51]མ་གཏོགས་པ་མེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་བྲི་བ་མེད་པ་བཞིན་གཉེན་པོ་འཕེལ་བའི་བདག་ཉིད་གང་བ་ཡང་འཐད་པ་མ་ཡིན་ནོ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་ལམ་ལ་རྗེས་སུ་ཤེས་པའོ། །དེས་ན་འདིར་བཟོད་པ་དང་ཤེས་པའི་སྐད་ཅིག་མ་ནི་དངོས་པོ་ལ་སྦྱོར་བ་ལ་ཡང་གནས་ལ་མཐོང་བའི་ལམ་གྱི་དངོས་གཞི་ལ་བྱང་ཆུབ་ཀྱི་ཡན་ལག་བདུན་གྱིས་བསྐོར་བའི་ཕྱིར་དྲན་པ་ཡང་དག་བྱང་ཆུབ་ཀྱི་ཡན་ལག་གིས་[52]ཤེས་པའི་སྐད་ཅིག་མ་བརྒྱད་ཡུལ་དུ་བྱེད་པས་རྗེས་སུ་ཐོབ་པ་ལ་རིམ་པ་འདི་ཤེས་པར་བྱའོ། །དེ་ལྟར་མཐོང་བའི་ལམ་བསྟན་ནས་བསྒོམ་པའི་ལམ་ནི་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་དང་། གཉེན་པོའི་ཕྱོགས་ལ་བརྟེན་པའི་དབྱེ་བས་སོ་སོར་རྣམ་པ་དགུ་དགུ་ཡིས་རྣམ་པ་སུམ་ཅུ་རྩ་དྲུག་ཅན་གྱི་གཟུང་བ་དང་འཛིན་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་སྤོང་བར་བྱེད་དོ། །

緣四諦中任何一種的忍和智的體性——十六剎那中的八忍者，是與無間道隨行，由此應知是於此廣說在解脫道中隨行的智的剎那性，以是通過果理解因的緣故。復次，其中凡是非其他次第出生的最初智，是法智。以任何法智之力所究竟者，說為類智。其中，在苦諦中遍知自性「空」者，是苦法智。復在真實性中證自性空故，證「無相」者，是苦類智。復在集諦中知自性「無

生」者，是集法智。復在真實性中證到「由於『無生』是另類（的法）不合理，故『無滅』」者，是集類智。滅者，即在真實中「與垢自性無相屬」（即「無垢」），遍知其者，是滅法智。相對於自性離垢者[53]，「離垢的清淨者」是客塵（清淨）故，證得「無離垢」者，是滅類智。在道諦中，諸自性所遮是客塵，因此是無。因此，「無」以對治之力「滅」相違品者，是道法智。以除法界外無故無滅，如是，所謂「對治增長的體性的『增』亦不合理」（即「無增」），是道類智。因此，應知：此中忍和智的剎那事實上在加行中亦有。而於見道的正行中，被七覺支所轉動，因此正念覺支將智的八剎那作為境，因此這是後得中的次第。如是講解見道後，修道是以相違品和對治品為所依的分類故，各各有九種，故能遮除三十六種所取和能取的分別。

[310a.5]དེས་ན་འདིར་བསྒོམ་པའི་ལམ་ནི། ཤཱ་རིའི་བུ་དེ་ལྟ་བས་ན་ཞེས་བྱ་བ་ནས། མ་ཐོབ་པ་ཡང་མེད་དོ་ཞེས་བྱ་བའི་བར་གྱིས་སྤང་བྱ་སྤོང་བའི་རིམ་པ་བསྟན་ཏོ། །དེ་ལྟ་བས་ན་ཞེས་བྱ་བ་ནི་མཐོང་བའི་ལམ་དེ་ཉིད་ཀྱིས་མངོན་དུ་བྱས་པའི་དོན་དེ་ཉིད་བསྒོམ་པ་སྟེ། ཕུང་པོ་ལ་སོགས་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་སུམ་ཅུ་རྩ་དྲུག་སྤོང་བར་བྱེད་ཅེས་བྱ་བའི་དོན་ཏོ། །དེ་ལ་ཡང་བཏགས་པའི་རྟེན་ཅན་གྱི་འཛིན་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་ལས་རེ་ཞིག་ཕུང་པོའི་རྣམ་པར་རྟོག་པའི་གཉེན་པོ་ནི་རྣམ་པར་ཤེས་པ་བརྒྱད་ཅེས་བྱ་བའི་བར་དུའོ། །སྐྱེ་མཆེད་ཀྱི་རྣམ་པར་རྟོག་པའི་གཉེན་པོ་ནི་ཆོས་མེད་དོ་ཞེས་བྱ་བའི་བར་དུའོ། །ཁམས་ཀྱི་རྣམ་པར་རྟོག་པའི་གཉེན་པོ་ནི་ཡིད་ཀྱི་རྣམ་པར་ཤེས་པའི་ཁམས་ཀྱི་བར་དུ་ཡང་མེད་དོ་ཞེས་བྱ་བའི་བར་དུའོ། །རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་པར་འབྱུང་བའི་གཉེན་པོ་ནི་ཀ་ཤི་ཟད་པའི་བར་དུ་ཡང་མེད་དོ་ཞེས་བྱ་བའི་བར་དུའོ། །རྣམ་པར་རྟོག་པའི་གཉེན་པོ་ནི་ལམ་མེད་ཅེས་བྱ་བའི་བར་དུའོ། །མཐོང་བའི་ལམ་གྱི་རྣམ་པར་རྟོག་པའི་གཉེན་པོ་ནི་ཡེ་ཤེས་མེད་ཅེས་བྱ་བ་སྟེ། ཆོས་དང་རྗེས་སུ་ཤེས་པ་བསྡུས་པ་ཞེས་བྱ་བའི་དོན་ཏོ། །བསྒོམ་པའི་ལམ་གྱི་རྣམ་པར་རྟོག་པའི་གཉེན་པོ་ནི་ཐོབ་པ་མེད་ཅེས་བྱ་བ་སྟེ། འདིས་ཐོབ་པར་བྱེད་པས་

ན་ཐོབ་པའོ། །འཇིག་རྟེན་ལས་འདས་པ་དང་། འཇིག་རྟེན་པའི་ཡེ་ཤེས་ཀྱིས་བསྡུས་པའི་བསྒོམ་པའི་ལམ་མོ། །ཁྱད་པར་གྱི་ལམ་དང་མི་སློབ་པའི་ལམ་གྱི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་དག་གི་གཉེན་པོ་ནི། མ་ཐོབ་པ་ཡང་མེད་དོ་ཞེས་བྱ་བ་སྟེ། ཐོབ་པར་བྱ་བ་དང་། ཐོབ་པར་བྱེད་པའི་རྟོག་པ་མེད་པའི་ཕྱིར་མ་ཐོབ་པ་མེད་དོ་ཞེས་བྱ་བའི་ཁྱད་པར་གྱི་ལམ་དང་། མི་སློབ་པའི་ལམ་དག་བརྗོད་དོ། །

因此，此中的修道者，由「因此，舍利子」到「亦無不得」講解斷除所斷的次第。「因此」的意思是：修習見道本身現前的境，也就是，斷除蘊等的三十六種分別。其中從以所遍計為所依的能取分別，今蘊分別的對治者，是至「無[54]八識[55]」。處分別的對治，是至「無法」。界分別的對治，是至「乃至無意識界」。緣起（分別）的對治，是至「乃至無老死盡」。（四諦）分別的對治，是至「無道」。見道分別的對治，是「無智」，也就是所謂包括法（智）和類智的意思。修道分別的對治，是「無得」，也就是以此能得故，是「得」，是以出離世間和世間慧攝持的修道。勝進道和無學道的兩種分別的對治，是「亦無不得」，也就是無所得和能得的分別，故說「無不得」的勝進道以及無學道。

[310b.3]ཟས་ཀྱི་རྟེན་ཅན་གྱི་འཛིན་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་པའི་གཉེན་པོ་ནི་རྣམ་པར་གཅད་པའི་སྒོ་ནས་འདིར་སྟོན་ཏོ། །འོན་ཀྱང་ཁྱད་པར་ནི་བདག་རང་དབང་ཅན་གྱི་རྣམ་པར་རྟོག་པའི་གཉེན་པོ་མ་གཏོགས་པར་གཞན་གཅིག་པུ་དང་བྱེད་པ་པོ་དང་མཐོང་བ་པོ་དང་། ཉོན་མོངས་པའི་[56]རྟེན་དང་འདོད་ཆགས་དང་བྲལ་བའི་རྟེན་དང་མཐོང་བ་དང་བསྒོམ་པ་དང་། དོན་བྱས་པའི་རྟེན་ཅན་དུ་རྣམ་པར་རྟོག་པའི་གཉེན་པོ་ནི་རིམ་པ་བཞིན་དུ་ཕུང་པོ་ལ་སོགས་པས་བསྟན་ཏོ། །དེ་བཞིན་དུ་ཡང་འཇུག་པའི་རྟེན་ཅན་གྱི་གཟུང་བའི་རྣམ་པར་རྟོག་པའི་གཉེན་པོ་ནི་

ཕུང་པོ་ལ་སོགས་པ་རྣམས་ཀྱི་[57]རྣམ་པར་རྟོག་པས་བསྟན་ཏོ། །ཁྱད་པར་ནི་སྟོང་པ་ཉིད་དང་། ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་མ་ཚང་བ་ལ། བདེན་པ་བཞིའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་ནི་ལྷག་པར་གྱུར་པའོ། །

以實物為所依的能取分別的對治，此中是從否定的方面而講。然則勝進者，是如次第以蘊等講解：在「自主的我」的分別的對治以外，以「一」、「作者」、「見者」、「煩惱所依」、「離欲所依」、「見」、「修」、「作事」等為所依的分別的對治。同樣地又以流轉為所依的所取分別的對治者，以蘊等分別（的對治）而講。差別者，是當空性、波羅蜜多的分別未足，而四諦的分別有殘餘者。

[310b.6]མ་ཐོབ་པ་ཞེས་པ་ནི་མི་སློབ་པའི་ལམ་ཉིད་བཤད་པའོ། །ལྡོག་པའི་རྟེན་ཅན་ནི་གཟུང་བའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་ལས་མ་རིག་པ་དང་། མིང་དང་གཟུགས་ལ་མངོན་པར་ཞེན་པ་དང་། མཐའ་གཉིས་ལ་ཆགས་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་རྣམས་ནི་འདིར་མ་བསྡུས་སོ། །

「不得」，是說無學道。此中，除了還滅為所依者——即由所取分別之外，不包括「無明」、「對名色的執著」，以及「貪著二邊諸分別」。

[310b.7]ལྷག་མ་རྣམས་དངོས་སུ་བསྟན་པ་ནི་འདི་ལྟ་སྟེ། ཕུང་པོའི་དོན་གྱིས་ཕུང་པོའི་རྣམ་པར་རྟོག་པའོ། །ཡེ་ཤེས་ཞེས་བྱ་བ་[58]ནི་རྣམ་པར་རྟོག་པའོ། །ཐོབ་པ་ཞེས་བྱ་བ་[59]ནི་བརྟགས་པའི་དོན་གྱིས་ལྟོས་པ་མེད་པའི་རང་བཞིན་གྱིས་བདག་ལ་སོགས་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་བསྡུས་པ་ཡིན་ནོ། །གཞན་རྣམས་ནི་གཉེན་པོའི་སྒོ་ནས་བསྡུས་པ་ལ་འདི་ལྟ་སྟེ། མ་ཐོབ་པ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་མི་སྐྱེ་བའི་བརྗོད་བྱས་སྐྱེ་བ་མེད་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་པའོ། །མ་རིག་པ་དང་མ་

རིག་པ་ཟད་པ་དང་རྒ་ཤི་དང་རྒ་ཤི་ཟད་པ་མེད་པ་རྣམས་ཀྱིས་ནི་ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ་དང་། རྣམ་པར་བྱང་བ་མི་ཤེས་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་པའོ། །བདེན་པ་བཞིའི་རྣམ་པར་རྟོག་པས་ནི་འཕགས་པའི་ལམ་ལ་མི་གནས་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་པའོ། །

直接講解其餘者，即是：以蘊之義（講）蘊的分別。「智」，即分別。「得」，以遍計的事，即以無觀待的自性，包括「我」等的分別。其它（即，遍計以外一切）由對治包括。也就是，「不得」是無生的所詮故，是無生的分別。「（無）無明」、「（無）無明盡」、「（無）老死」、「（無）老死盡」，以這些「無」故，是不知染淨的分別[60]。四諦的分別即未住聖道者的分別。

[311a.2]ཁྱད་པར་གྱི་ལམ་དང་མི་སློབ་པའི་ལམ་དང་འབྲས་བུ་རྣམས་ནི་ཤཱ་རིའི་བུ་དེ་ལྟ་བས་ན་ཞེས་བྱ་བ་ནས། མངོན་པར་རྫོགས་པར་སངས་རྒྱས་སོ་ཞེས་བྱ་བའི་བར་གྱིས་བསྟན་ཏོ། །དེ་ལྟ་བས་ན་ཞེས་བྱ་བས་ནི་རྣམ་རྟོག་སུམ་ཅུ་རྩ་དྲུག་སྤངས་པའོ། །ཐོབ་པ་མེད་པའི་ཕྱིར་ཞེས་བྱ་བ་ནི་[61]ཐོབ་པ་དང་། མ་ཐོབ་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་འཁོར་གསུམ་ཡོངས་སུ་དག་པའོ། །ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་བརྟེན་ནས་ཞེས་བྱ་བ་ནི་ཁྱད་པར་གྱི་ལམ་གྱི་ཚོགས་སོ། །སྒྲིད་ཅིང་[62]ཞེས་བྱ་བ་ནི་ཁྱད་པར་གྱི་ལམ་གྱི་སྦྱོར་བའོ། །སེམས་ཀྱི་དམིགས་པ་ལ་གནས་ཏེ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་ཁྱད་པར་གྱི་ལམ་གྱི་དངོས་གཞིའོ། །ཁྱད་པར་གྱི་ལམ་བསྟན་ནས་མི་སློབ་པའི་ལམ་བསྟན་པ་ནི་སྐྲག་པ་མེད་པས་ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པ་སྟེ། སེམས་ཀྱི་དམིགས་པ་ལ་མི་དམིགས་པར་ཁྱད་པར་གྱི་ལམ་གྱི་དངོས་གཞི་ལ་གནས་ནས། མི་དམིགས་པ་བསྟན་པ་ལ་སྐྲག་པ་ནི་ཉོན་མོངས་པའི་བར་ཆད་བྱེད་པ་ཡིན་པས་དེ་ལས་བཟློག་ནས་སྐྲག་པ་མེད་པ་ཞེས་བྱའོ། །སྐྲག་པ་མེད་པ་ལས་ས་བཅུ་ལ་སྦྱོར་བས་ཉོན་མོངས་པ་དང་ཤེས་བྱའི་ཕྱིན་ཅི་ལོག་ལསཤིན་ཏུ་འདས་ནས་ཞེས་བྱ་བ་ནི་ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་ཕྱིར་རོ། །དུས་གསུམ་དུ་རྣམ་པར་བཞུགས་པའི་སངས་རྒྱས་ཐམས་ཅད་ཀྱང་མྱ་ངན་ལས་འདས་པའི་མཐར་ཕྱིན་པ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་བརྟེན་ནས་བླ་ན་

མེད་པ་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་ཏུ་མངོན་པར་རྫོགས་པར་སངས་རྒྱས་སོ་ཞེས་བྱ་བར་འབྲེལ་ཏོ། །མཐར་ཕྱིན་པའི་རང་བཞིན་དང་མི་སློབ་པ་ཡིན་པའི་ཕྱིར་མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་དང༌། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་བརྟེན་ནས་ཞེས་བྱ་བ་ནི་མི་སློབ་པའི་ལམ་གྱི་རང་བཞིན་ལ་ཞེས་བྱ་བའི་དོན་ཏོ། །དུས་གསུམ་དུ་རྣམ་པར་བཞུགས་པའི་སངས་རྒྱས་ཐམས་ཅད་ཀྱང་ཞེས་བྱ་བ་ནི་རྟེན་གྱི་གང་ཟག་གོ། །འདས་པ་ལ་མ་ལྟོས་ན་ལམ་གཞན་ཡོད་པར་དོགས་པར་འགྱུར་རོ། །ད་ལྟར་བ་མེད་ན་མི་སླུ་བར་འགྲུབ་པ་མེད་དོ། །མ་འོངས་པ་མེད་ན་འཇུག་པའི་རྒྱུ་མེད་པར་འགྱུར་རོ། །དེས་ན་དུས་གསུམ་དུ་རྣམ་པར་བཞུགས་པའི་ཞེས་བརྗོད་དོ། །དེ་ལྟར་ན་འདིས་ནི་ཐེག་པ་གཅིག་ཏུ་གྲུབ་པ་ཡང་བསྟན་ཏོ། །མི་སློབ་པའི་ལམ་བསྟན་ནས་འབྲས་བུ་བསྟན་པ་ནི་བླ་ན་མེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པ་སྟེ། དེ་ལ་བླ་ན་མེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་རིག་པ་[63]དང༌། རྣམ་པར་གྲོལ་བ་རོ་གཅིག་པའི་ཕྱིར་རོ། །ཡང་དག་པར་རྫོགས་པ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་སངས་རྒྱས་པ་ལ་ཡང་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པ་ནི་བྱང་ཆུབ་སྟེ། ཡང་དག་པར་རྫོགས་པ་ནི་མ་ཡིན་ནོ། །འདི་ནི་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་ཅེས་བྱ་བ་ནི་ཟད་པ་མེད་པ་དང༌། སྐྱེ་བ་མེད་པའི་ཡེ་ཤེས་སོ། །

由「因此，舍利子」至「現證」講解勝進道、無學道以及諸果。「因此」，（講）遮除三十六種分別。「以無得故」，是究竟清淨「得和未得的三輪分別」。「依於般若波羅蜜多」，是勝進道的資糧。「依」是勝進道的加行。「住」心的所緣者，是勝進道的正行。講解勝進道後，講解無學道者，即「無有恐怖」，也就是，當心的所緣不可得時，住勝進道的正行，而後，於說無所得有恐怖者，是煩惱作障礙故，從彼遮返，是所謂「無有恐怖」。由無有恐怖，與（第）十地相關聯故，「超越煩惱和所知的顛倒」，不復退轉故。住三世的一切佛陀亦由依於般若波羅蜜多 —— 究竟涅槃，與說「現證無上正等覺」相關。以是究竟的自性和無學故，是涅槃。而「由依於般若波羅蜜多」意即「無學道的自性」。

「住三世的一切佛陀亦」是所依的補特伽羅。若不觀待過去，存在「有其他道」的疑慮。若無現在，不成立無欺。若無未來，成無趣入的因。因此，說「住三世」。如是者，以此亦講解成立是一乘。由講解無學道而講解果者，是「無上」等。其中「無上」，是因為明和解脫是一味的。「三藐三」，是於成佛時的正等，而不是菩提（本身）的正等。[64] 此所謂「三藐三菩提」，是無盡及無生之智。

[311b.3]ཁ་ཅིག་ནི་སྐྲག་པ་མེད་པས་ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པས་ནི་མི་སློབ་པའི་ལམ་མོ། །མྱ་ངན་ལས་འདས་པའི་མཐར་ཕྱིན་ཏོ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་འབྲས་བུའོ། །དུས་གསུམ་དུ་རྣམ་པར་བཞུགས་པའི་ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པ་ནི་ལམ་གཅིག་ཏུ་བསྒྲུབ་པའོ་ཞེས་འདོད་དོ། །

有人認為：以「無有恐怖」等（講）無學道。「究竟涅槃」是果。「住三世」等，被認為是說在同一道中成辦。

[311b.4]དེ་ལྟར་དངོས་གཞི་ཇི་ལྟར་བསླབ་པར་བྱ་བ་དེ་བསྟན་ནས་རྗེས་སུ་ཐོབ་པ་སྦྱོར་བ་ནི་དེ་ལྟ་བས་ན་ཞེས་བྱ་བའི་བར་དུའོ། །དེ་ཡང་བཞི་སྟེ། གདོན་མི་ཟ་བར་འཇུག་པའི་རྒྱུ་བསྟན་པ་དང་། བསོད་ནམས་ཀྱི་ཚོགས་ཀྱི་བདག་ཉིད་བཟླས་པའི་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་སྦྱོད་པའི་སྦྱོར་བ་དང་། བཟླས་པའི་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་དངོས་གཞི་དང་། ཉེ་བར་བསྡུ་བའོ། །

如是，由講解其正行當如何修學，至加行後得者，是至「因此」（所講）。其又分四：講決定趣入的因、福德資糧的體性 —— 即行

於所諷頌的般若波羅蜜多的加行、所諷頌的般若波羅蜜多的正行、和總結。

[311b.5]དེ་ལྟ་བས་ན་ཞེས་བྱ་བ་ནི་སྤངས་པ་དང་ཡེ་ཤེས་ཕུན་སུམ་ཚོགས་པའི་རྒྱུ་ཡིན་པས་སོ། །ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་ཚོགས་ལམ་ལ་དྲན་པ་ཉེ་བར་གཞག་པ་ལ་སོགས་པའི་གྲོགས་ཀྱིས་ཐར་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་ཞེས་བྱ་བའི་དོན་ཏོ། །རིག་པ་ཆེན་པོ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་དབང་པོ་དང་སྟོབས་ཀྱི་ཉེ་བར་སྤྱོད་པས་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པའོ། །བླ་ན་མེད་པའི་ཞེས་བྱ་བ་ནི་མཐོང་བའི་ལམ་ལ་གནས་པའི་དངོས་གཞི་ལ་གང་ཡོང་དུ་ཆུད་པའི་ཆ་ཉིད་ཀྱིས་སངས་རྒྱས་དང་མཉམ་པས་སོ། །མི་མཉམ་པ་དང་མཉམ་པ་ཞེས་བྱ་བ་ལ། མི་མཉམ་པ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་ཁྱད་པར་དང་མི་སློབ་པའི་ལམ་མོ། །དེ་དག་དང་སྒྲིབ་པ་སྤོང་བྱེད་དུ་མཉམ་པ་ནི་བསྒོམ་པའི་ལམ་མོ། །སྡུག་བསྔལ་ཐམས་ཅད་རབ་ཏུ་ཞི་བར་བྱེད་པའི་ཞེས་བྱ་བ་ནི་ཁྱད་པར་དང་མི་སློབ་པའི་ལམ་དག་ལ་གོ་རིམས་བཞིན་དུ་ཁྱད་པར་རིང་བ་མེད་པའི་ཕྱིར་དང་གཙང་བ་དང་བདག་དང་རྟག་པ་དང་བདེ་བའི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་ཡོང་དུ་ཆུད་པའི་རྒྱུ་ཡིན་པའི་ཕྱིར་རོ། །མི་བརྫུན་པས་ན་ཞེས་བྱ་བ་ནི་སྤངས་པ་ཕུན་སུམ་ཚོགས་པས་སོ། །དེ་གང་ཞེ་ན། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་དང་ལྡན་པའི་སྔགས་སོ། །སྔགས་ཞེས་བྱ་བ་ནི་སྒྲིབ་པ་དང་ཡེ་ཤེས་ཀྱི་དོན་ཏོ། །ལམ་ཐམས་ཅད་ལ་རང་རང་གི་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་སྤོང་བར་བྱེད་པའི་ཕྱིར་དང་། རང་རང་རྟོག་པ་དང་ལྡན་པའི་ཕྱིར་རོ།།

「因此」即是因為「是斷、智圓滿的因」。「般若波羅蜜多」，意思是：在資糧道中，以念住等為助伴的順解脫分　。「大明」，是享有　根和力的順抉擇分。「無上」，（意思是：）在住見道的正行中，凡僅以證解之分而言，是與佛平等故。「無等等」（中的）「無等」是勝進、無學道。彼等在能除障礙方面是「等」者，即修道。「能息滅一切苦厄」，因為於殊勝和無學兩道中，如次第地，接近殊勝故，以及是「證解淨、我、常、樂的波羅

蜜」的因故。「不虛故」是斷圓滿。問：其為何者？（答：）「即是所說般若波羅蜜多之咒」。「咒」意思是救護和智慧，因為能於一切道中，能斷除各自的違品，以及相應各自觀察的緣故。

[312a.3]འདི་ནི་ཇི་ལྟར་ཤེས་པར་བྱ་བ་དེ་བསྟན་ནས་གང་ཤེས་པར་བྱ་བ་དེ་བསྟན་པ་ནི། ཏད་ཡ་ཐཱ་ཞེས་བྱ་བ་སྟེ། དོན་འདི་རྣམས་མངོན་དུ་བྱས་ནས་བཟླས་པར་བྱ་ཞེས་བྱ་བའི་དོན་ཏོ། །འདིས་ནི་ཉམས་སུ་ལེན་པའི་རིམ་པ་བསྟན་ཏོ། །ཇི་བཞིན་ཡང་དག་མཐོང་བའི་ཕྱིར། །སྐྱེ་སོགས་རྣམས་ལས་འདས་གྱུར་ཀྱང་། །སྙིང་རྗེའི་བདག་ཉིད་སྐྱེ་བ་དང་། །རྒ་དང་ན་དང་འཆི་བ་སྟོན། །ཞེས་བྱ་བའི་ཚུལ་གྱིས་མཐོང་བའི་ལམ་ཉིད་ལ་སྐྱེ་བ་སྤང་བའི་ཕྱིར་རོ། །ག་ཏེ་ག་ཏེ་པཱ་ར་ག་ཏེ་ཞེས་བྱ་བས་ནི་འགྲོ་བ་རིགས་དྲུག་སྤངས་པའི་བདག་ཉིད་མཐོང་བའི་ལམ་སྟེ། གང་གི་ཕྱིར་འདོད་ཆེན་པོའི་འགྲོ་བ་ལས་ཚོགས་ཀྱི་ལམ་དུ་འགྲོ་བ་ཉིད་ཀྱིས་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའོ། །ཚོགས་ལམ་པའི་འགྲོ་བ་ལས་ཀྱང་སྦྱོར་བའི་ལམ་དུ་འགྲོ་བ་ཉིད་ཀྱིས་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའོ། །དེ་བས་ན་འགྲོ་བ་ནི་ག་ཏེ་ག་ཏེ་པཱ་ར་ག་ཏེ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་མཐོང་བའི་ལམ་མོ། །པཱ་ར་སཾ་ཞེས་བྱ་བས་ནི་བསྒོམ་པའི་ལམ་ལ་གནས་པས་སོ། །ག་ཏེ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་ཁྱད་པར་དང་མི་སློབ་པའི་ལམ་ལ་གནས་པ་ཞེས་བྱ་བའི་དོན་ཏོ། །བོ་དྷི་ཞེས་བྱ་བ་ནི་འབྲས་བུའོ། །ཨོཾ་དང་སྭཱ་ཧཱ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་བཟླས་པའི་འབྲས་བུ་ཐོབ་པའི་དོན་དུ་བྱིན་གྱིས་བརླབས་པའི་སྔགས།།

此由講解應如何知，至講解何是所知者，「tadyathā」意思是，由此等義現前而是應諷頌者。此是講解修行的次第，因為以（《寶性論》中說：）「具悲者示現，生老和病死，然已離生等，已見真實故」[65]的方式，於見道中斷除生。「gate gate pāragate」，即見出離六道眾生的體性的道（即見道），因為離一闡提道而定行於資糧道，故是波羅蜜多（意即：達至他道）。復由資糧道的行必至加行道，故是波羅蜜多（意即：達至他道）。由此而行者，所謂「gate gate pāragate」是見

道。「pārasaṃ◦」，以住於修道故。「◦gate」意思是住殊勝和無學道中。「bodhi」，是果。「oṃ」和「svāhā」是加持之言，為得諷頌的果故。

[312a.7]དེ་ལྟར་དངོས་གཞི་ལ་ཡེ་ཤེས་ཀྱི་ཚོགས་ཉིད་ལ་བསླབ་པར་བྱ་བ་དང་། རྗེས་སུ་ཐོབ་པ་ལ་བསོད་ནམས་ཀྱི་ཚོགས་ལ་ཞེས་བཤད་དོ། །འདིར་ཡང་བཟླས་པའི་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཉེ་བར་མཚོན་པ་སྟེ། དེས་ན་ལངས་པའི་དུས་སུ་ཡི་གེ་ལ་སོགས་པའི་བདག་ཉིད་བསོད་ནམས་ཀྱི་ཚོགས་བརྒྱད་པོ་ཀུན་ལ་ཡང་བསླབ་པར་བྱའོ་ཞེས་སྟོན་ཏོ། །

如是已講解於正行中智慧資糧的所學，以及於後得中福德資糧（的所學）。於此表示所諷頌般若波羅蜜多，即講解：因此於還出[66]的時候，諸文字（教法）等的體性亦需在八種福德資糧中修學。

[312b.1]ད་ནི་གང་ཇི་ལྟར་བསླབ་པར་བྱ་ཞེས་བརྗོད་པ་དེའི་ལན་ཉེ་བར་བསྡུ་བ་སྨོས་པ་ནི། ཤཱ་རིའི་བུ་ཞེས་བྱ་བ་ནས་དེ་ལྟར་བསླབ་པར་བྱའོ་ཞེས་བྱ་བའི་བར་གྱིས་སོ། །

今何者及如何是應修學？由「舍利子」至「應如是學」總結其相關的回答。

[312b.1]དེ་ལྟར་དངོས་གཞི་གཏན་ལ་ཕབ་ནས་ཡོངས་སུ་འཛིན་པ་ནི། དེ་ནས་ཞེས་བྱ་བ་ནས་མངོན་པར་བསྟོད་དོ་ཞེས་བྱ་བའི་བར་གྱིས་སོ། །

如是，從「由是」至「讚嘆」（所說是）通過抉擇正行而攝受。

[312b.2]དེ་ཡང་གཉིས་ཏེ། སངས་རྒྱས་ཀྱིས་ཡོངས་སུ་འཛིན་པ་དང་། འཁོར་གྱིས་ཡོངས་སུ་འཛིན་པའོ། །

彼（總結）又分二：
佛所攝受以及眷屬所攝受。

[312b.2]དེ་ལ་སངས་རྒྱས་ཀྱིས་ཡོངས་སུ་འཛིན་པའི་དབང་དུ་བྱས་ཏེ་སྨོས་པ་ནི་དེ་ནས་དེའི་ཚེ་ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པ་སྟེ། དེ་ནས་ཞེས་བྱ་བ་ནི་འཕགས་པ་སྤྱན་རས་གཟིགས་དབང་ཕྱུག་གིས་བསྟན་པ་ཡོངས་སུ་རྫོགས་སོ་ནས་དེའི་ཚེ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་མ་འོངས་པའི་སེམས་ཅན་འཇུག་པའི་དོན་དུ་བསྟན་པ་ནི་བཀའ་ཉིད་དུ་བསྒྲུབ་པའི་དུས་སུའོ། །ད་ལྟར་བའི་སེམས་ཅན་འཇུག་པའི་དོན་དུ་ནི་མ་ཡིན་ཏེ། དེ་དག་ནི་འཕགས་པ་སྤྱན་རས་གཟིགས་དབང་ཕྱུག་ཉིད་ལ་ཡིད་ཆེས་པ་ན་དོགས་པ་མེད་པའི་ཕྱིར་རོ། །ཏིང་ངེ་འཛིན་དེ་ལས་བཞེངས་ནས་ཞེས་བྱ་བ་ནི། གཞན་ལ་ལྟོས་ནས་འཇུག་པའི་ལས་སོ། །ལེགས་སོ་ལེགས་སོ་ཞེས་བྱ་བ་ནི། སྨྲ་བ་པོ་ནི་དགའ་བ་དང་། འཇིགས་ལ་སོགས་པས་ཡིད་འཕྲུགས་དང་། །བསྟོད་སྨད་དག་ལས་བཟློག་པའི་ཚིག །ཟློས་ཀྱང་ཉེས་པ་ཡོད་མ་ཡིན། །ཞེས་བྱ་བའི་ཚུལ་གྱིས་ལེགས་སོ་ལེགས་སོ་བཟློས་པའི་ཚིག་ནི། བསྟོད་པའི་ཁྱད་པར་བསྟན་པའི་འབྲས་བུ་ཅན་ནོ། །མ་འོངས་པ་རྗེས་སུ་ཡི་རང་བ་ནི་བསྟན་པ་འདི་ལ་འཇུག་པའི་བདག་ཉིད་དང་། འབྲས་བུ་ཐོབ་པ་ན་ལམ་ལ་མི་སླུ་བའི་བདག་ཉིད་དོ། །དེས་ན་དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་ཐམས་ཅད་ཀྱང་རྗེས་སུ་ཡི་རང་ངོ་ཞེས་བྱའོ། །

其中從佛攝受方面而說者，是「由是，其時[67]」等。「由是」是解「在聖觀自在講解圓滿的後」的意思。「其時」（意思是）當為了令未來的有情趣入（般若）而將（此處觀自在的）教授立為佛語之時；不是為當前的有情趣入，以當彼等敬信聖觀自在，則無疑慮的緣故。「從彼三摩地中起」，是從觀待其他而

起作用的業。「善哉，善哉」，以「言者喜畏等，故意煩亂及，讚罵倒業語，說亦無過失」所說的方式，說「善哉，善哉」的重複語，則是稱讚特別顯示的因。未來「隨喜」者，是趣入此聖教的體性，以及在關於「得果」的問題上，道有無欺的體性。因此「一切如來亦隨喜」。

[312b.6]འཁོར་གྱིས་ཡོངས་སུ་འཛིན་པ་ལས། འཕགས་པ་སྤྱན་རས་གཟིགས་དབང་ཕྱུག་གིས་མངོན་པར་བསྟོད་པ་ནི། འདིའི་སྤོབས་པ་ནི་སངས་རྒྱས་ཀྱི་མཐུ་ཉིད་ཀྱིས་བསྐྱེད་པའི་ཕྱིར་རོ། །ལྷ་མིའི་རྗེས་སུ་ལྷ་མ་ཡིན་ལ་སོགས་པ་སྨོས་པ་ནི་བསླབ་པའི་སྣོད་དུ་རུང་བ་ཁྱད་པར་ཅན་དང་། དམན་པ་བསྟན་པའི་ཕྱིར་རོ། །ལྷ་ལ་སོགས་པས་མངོན་པར་བསྟོད་པ་ནི་བསླབ་པ་ལ་འཇུག་པར་ཁས་ལེན་པའི་བདག་ཉིད་དུ་རིག་པར་བྱའོ། །

通過攝受眷屬，聖觀自在讚嘆（佛陀[68]），此辯才是從佛力而生的緣故。「天、人」之後，說「阿修羅」等，是因為要講解堪能修學之器中有殊勝和下劣（的差別）的緣故。天等讚頌者，應知是（他們）認同進入修學的體性。

[312b.7]བསྟན་པ་འདི་ལ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྙིང་པོ་ཞེས་བྱ་བ་ནི། ཤིན་ཏུ་རྒྱས་པར་བཤད་པ་ལས་མདོར་བསྡུས་པས་མངོན་པར་རྟོགས་པའི་རིམ་པ་བསྟན་པའི་ཕྱིར་རོ། །

對此聖教，稱「般若波羅蜜多心（經）」者，相對於詳細講解而言，是以總結（的方式）講解現觀次第的緣故。

[313a.1]མདོ་ཚིགས་བསྟན་པའི་ཐབས་ཀྱིས་ནི། །ཡང་དག་སྦྱོད་པ་ལ་འཇུག་པའི། །

མྱ་ངན་འདས་པ་རྣམས་འབྱེད་པ། །མངོན་ཕྱོགས་ཁྱོད་ལ་ཕྱག་འཚལ་ལོ། །

由示經集法，入於清淨行，簡擇涅槃等，現前向汝禮。

[313a.1]དཔལ་ལྡན་སྐྱེ་བོ་དམ་པའི་ཞབས། །པདྨའི་རྡུལ་ཙམ་ལ་བརྟེན་ནས། །
ཡིད་དགའ་བ་ཡི་དབང་གིས་ནི། །བདག་གིས་འགྲེལ་པ་འདི་བྱས་ཏེ། །

依吉祥士夫，聖足蓮塵許，由悅意之力，我作此釋論。

[313a.2]གཞན་ལ་ཕན་འདོགས་བྱེད་མིན་པ། གང་ཡིན་སྐྱེས་བུ་ཆེན་པོ་མིན།
འོན་ཀྱང་སྐྱེས་བུ་ངན་སྟོབས་ཀྱིས། གཞན་གྱི་དོན་དུ་བརྩོན་པ་མེད།

於他未利益，某亦非大士，然以劣士力，無勤為利他。

[313a.2]ཡུལ་གྱི་མཆོག་ཀྱུར་དབུས་སུ་ནི། །དོན་དུ་གཉེར་བ་འགའ་ཞིག་གིས། །
མཁས་པ་འགའ་ཞིག་ཡོངས་བསྐོར་ཞིང་། འགྲེལ་པ་འདི་ནི་བརྩམས་པ་ཡིན། །

於勝地中央，某些求義者，有智者圍繞，著作此釋論。

[313a.3]ཡུམ་གྱི་སྙིང་པོ་སྨན་ལྟ་བུའི། །ཡོངས་ཤེས་སྨན་པ་ལྟ་བུ་འདིས། །
ཉོན་མོངས་འཇིག་རྟེན་ནད་པ་ཡི། །སྡུག་བསྔལ་ནད་རྣམས་སེལ་བར་ཤོག །

佛母心要藥，遍知如醫王，以此願除諸，煩惱世苦病。

[313a.3]ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྙིང་པོ་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་པཎྜི་ཏ་ཤྲཱི་མ་ཧཱ་ཛ་ནས་མཛད་པ་རྫོགས་སོ།། །།

由班智達吉祥眾所著的《遍知般若波羅蜜多心經之義》圓滿。

[313a.4]རྒྱ་གར་གྱི་མཁན་པོ་དེ་ཉིད་དང་། སྒྲ་བསྒྱུར་གྱི་ལོ་ཙཱ་བ་དགེ་སློང་སེང་གེ་རྒྱལ་མཚན་གྱིས་ཞུས་ཏེ་གཏན་ལ་ཕབ་པའོ།།

印度智者本人以及譯師比丘獅幢[69]所校訂、編輯。

【附《心經》新譯】

薄伽梵母般若波羅蜜多心經

梵文經名：भगवतीप्रज्ञापारमिताहृदय

梵文（轉寫）經名：Bhagavatīprajñāpāramitāhṛdaya

藏文經名：༄༅། །བཅོམ་ལྡན་འདས་མ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྙིང་པོ།

藏文（轉寫）經名：bcom ldan 'das ma shes rab kyi pha rol tu phyin pa'i snying po

漢文經名：薄伽梵母般若波羅蜜多心經

離言絕思般若波羅蜜，無生無滅自性如虛空，
各各自明智慧之行境，三世佛母尊前歸敬禮。

【梵】
// namo bhagavatyai āryaprajñāpāramitāyai //
【藏】
བཅོམ་ལྡན་འདས་མ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་ཕྱག་འཚལ་ལོ།
敬禮薄伽梵母般若波羅蜜多。

【梵】

evaṃ mayā śrutam / ekasmin samaye bhagavān rājagṛhe viharati sma gṛdhrakūṭe parvate mahatā bhikṣusaṃghena sārdhaṃ mahatā ca bodhisattvasaṃghena /

【藏】

འདི་སྐད་བདག་གིས་ཐོས་པ་དུས་གཅིག་ན། །བཅོམ་ལྡན་འདས་རྒྱལ་པོའི་ཁབ་བྱ་རྒོད་ཕུང་པོའི་རི་ལ། དགེ་སློང་གི་དགེ་འདུན་ཆེན་པོ་དང་། །བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་དགེ་འདུན་ཆེན་པོ་དང་ཐབ་གཅིག་ཏུ་བཞུགས་ཏེ།

如是我聞，一時，薄伽梵曾住王舍城，與大比丘眾和大菩提薩埵眾同在鷲聚山[70]中。

【梵】

tena khalu samayena bhagavān gambhīrāvasaṃbodhaṃ nāma dharmaparyāyaṃ samādhiṃ samāpannaḥ

【藏】

དེའི་ཚེ་བཅོམ་ལྡན་འདས་ཟབ་མོ་སྣང་བ་ཞེས་བྱ་བའི་ཆོས་ཀྱི་རྣམ་གྲངས་ཀྱི་ཏིང་ངེ་འཛིན་ལ་སྙོམས་པར་ཞུགས་སོ།

由此，爾時，世尊入名為「甚深明瞭」法之異門的三摩地。

【梵】

tena ca samayenāryāvalokiteśvaro bodhisattvo mahāsattvo gambhīrāyāṃ prajñāpāramitāyāṃ caryāṃ caramāṇa evaṃ vyavalokayati sma pañcaskandhāṃs tāṃś ca svabhāvaśūnyān vyavalokayati /

【藏】

ཡང་དེའི་ཚེ་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་འཕགས་པ་སྤྱན་རས་གཟིགས་དབང་ཕྱུག་ཀྱང་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོ་སྤྱོད་པ་ཉིད་ལ་རྣམ་པར་བལྟ་ཞིང་ཕུང་པོ་ལྔ་པོ་དེ་དག་ལ་ཡང་རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་པར་རྣམ་པར་བལྟའོ།

復次爾時，聖觀自在菩提薩埵大薩埵，於行甚深般若波羅蜜多所行時，曾如是照見：照見彼等五蘊及自性空[71]。

【梵】

athāyuṣmāñ chāriputro buddhānubhāvenāryāvalokiteśvaraṃ bodhisattvam etad avocat - yaḥ kaścit kulaputro gambhīrāyāṃ prajñāpāramitāyāṃ caryāṃ cartukāmaḥ kathaṃ śikṣitavyaḥ / /

【藏】

དེ་ནས་སངས་རྒྱས་ཀྱི་མཐུས། ཚེ་དང་ལྡན་པ་ཤཱ་རིའི་བུས་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་འཕགས་པ་སྤྱན་རས་གཟིགས་དབང་ཕྱུག་ལ་འདི་སྐད་ཅེས་སྨྲས་སོ། །རིགས་ཀྱི་བུའམ་རིགས་ཀྱི་བུ་མོ་གང་ལ་ལ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོ་སྤྱད་པ་སྤྱོད་པར་འདོད་པ་དེས། ཇི་ལྟར་བསླབ་པར་བྱ།

由是，具壽舍利子承佛威力，向聖觀自在菩提薩埵作如是說：若有某善男子或某善女子[72]欲修行甚深般若波羅蜜多所行，當如何修學？

【梵】

evam ukte āryāvalokiteśvaro bodhisattvo mahāsattva āyuṣmantaṃ śāriputram etad avocat / yaḥ kaścic chāriputra kulaputro vā kuladuhitā vā [asyāṃ] gambhīrāyāṃ prajñāpāramitāyāṃ caryāṃ

carturkāmaḥ / tenaivaṃ vyavalokitavyam / pañca skandhāṁs tāṃś ca svabhāvaśūnyān samanupaśyati sma / rūpaṃ śūnyatā śūnyataiva rūpam / rūpān na pṛthak śūnyatā śūnyatāyā na pṛthag rūpam /[73] evaṃ vedanāsaṃjñāsaṃskāravijñānāni ca śūnyatā /

【藏】

དེ་སྐད་ཅེས་སྨྲས་པ་དང་། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་འཕགས་པ་སྤྱན་རས་གཟིགས་དབང་ཕྱུག་གིས་ཚེ་དང་ལྡན་པ་ཤཱ་ར་དྭ་ཏིའི་བུ་ལ་འདི་སྐད་ཅེས་སྨྲས་སོ། །ཤཱ་རིའི་བུ། རིགས་ཀྱི་བུའམ་རིགས་ཀྱི་བུ་མོ་གང་ལ་ལ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོ་སྤྱད་པ་སྤྱོད་པར་འདོད་པ་དེས་འདི་ལྟར་རྣམ་པར་བལྟ་བར་བྱ་སྟེ། ཕུང་པོ་ལྔ་པོ་དེ་དག་ཀྱང་རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་པར་ཡང་དག་པར་རྗེས་སུ་བལྟའོ། །གཟུགས་སྟོང་པའོ། །སྟོང་པ་ཉིད་གཟུགས་སོ། །གཟུགས་ལས་ཀྱང་སྟོང་པ་ཉིད་གཞན་མ་ཡིན། སྟོང་པ་ཉིད་ལས་ཀྱང་གཟུགས་གཞན་མ་ཡིན་ནོ། །དེ་བཞིན་དུ་ཚོར་བ་དང་། འདུ་ཤེས་དང་། འདུ་བྱེད་དང་། རྣམ་པར་ཤེས་པ་རྣམས་སྟོང་པའོ།

當（舍利子）作如是語已，聖觀自在菩提薩埵摩訶薩埵，對具壽舍利達底之子[74]作如是說：舍利子！某善男子或善女子，欲行此甚深般若波羅蜜多所行，由是，當作如是觀，已隨正觀五蘊及其自性空。色即是空。空即是色。空不異色。色不異空。[75]如是者，受、想、行、識等都是空。

【梵】

evaṃ śāriputra sarvadharmāḥ śūnyatālakṣaṇā anutpannā aniruddhā amalā avimalā anūnā asaṃpūrṇāḥ /

【藏】

ཤཱ་རིའི་བུ། དེ་ལྟ་བས་ན་ཆོས་ཐམས་ཅད་སྟོང་པ་ཉིད་དེ། མཚན་ཉིད་མེད་པ། མ་སྐྱེས་པ། མ་འགགས་པ། དྲི་མ་མེད་པ། དྲི་མ་དང་བྲལ་བ་མེད་པ། བྲི་བ་མེད་པ། གང་བ་མེད་པའོ།

如是者，舍利子！一切法是空，無相、無生、無滅、無垢、無離垢、無減、無增。

【梵】

tasmāt tarhi śāriputra śūnyatāyāṃ na rūpaṃ na vedanā na saṁjñā na saṃskārā na vijñānam / na cakṣur na śrotraṃ na ghrāṇaṃ na jihvā na kāyo na mano na rūpaṃ na śabdo na gandho na raso na spraṣṭavyaṃ na dharmaḥ / na cakṣur dhātur yāvan na mano dhātur na dharmadhātur na manovijñānadhātuḥ / na vidyā nāvidyā na kṣayo yāvan na jarāmaraṇaṃ na jarāmaraṇakṣayaḥ / na duḥkhasamudayanirodhamārgā na jñānaṃ na prāptir nāprāptiḥ /

【藏】

ཤཱ་རིའི་བུ། དེ་ལྟ་བས་ན། སྟོང་པ་ཉིད་ལ་གཟུགས་མེད། ཚོར་བ་མེད། འདུ་ཤེས་མེད། འདུ་བྱེད་རྣམས་མེད། རྣམ་པར་ཤེས་པ་མེད། མིག་མེད། རྣ་བ་མེད། སྣ་མེད། ལྕེ་མེད། ལུས་མེད། ཡིད་མེད། གཟུགས་མེད། སྒྲ་མེད།། དྲི་མེད། རོ་མེད། རེག་བྱ་མེད། ཆོས་མེད་དོ། མིག་གི་ཁམས་མེད་པ་ནས་ཡིད་ཀྱི་ཁམས་མེད། ཡིད་ཀྱི་རྣམ་པར་ཤེས་པའི་ཁམས་ཀྱི་བར་དུ་ཡང་མེད་དོ། །མ་རིག་པ་མེད། མ་རིག་པ་ཟད་པ་མེད་པ་ནས་རྒ་ཤི་མེད། རྒ་ཤི་ཟད་པའི་བར་དུ་ཡང་མེད་དོ། །དེ་བཞིན་དུ་སྡུག་བསྔལ་བ་དང་། ཀུན་འབྱུང་བ་དང་། འགོག་པ་དང་། ལམ་མེད། ཡེ་ཤེས་མེད། ཐོབ་པ་མེད། མ་ཐོབ་པ་ཡང་མེད་དོ།

因此，舍利子！空中無色、無受、無想、無行、無識、

無眼、無耳、無鼻、無舌、無身、無意、無色、無聲、無香、無味、無所觸、無法、

由無眼界乃至無意界，由無法界乃至無意識界。

由無無明、無無明盡乃至無老死、無老死盡。

無苦、集、滅、道，
無智、
無得、
亦無不得。

【梵】

tasmāc chāriputrāprāptitvena bodhisattvānāṃ prajñāpāramitām āśritya viharaty acittāvaraṇaḥ / cittāvaraṇanāstitvād atrasto viparyāsātikrānto niṣṭhanirvāṇaḥ / tryadhvavyavasthitāḥ sarvabuddhāḥ prajñāpāramitām āśrityānuttarāṃ samyaksaṃbodhim abhisaṃbuddhāḥ /

【藏】

ཤཱ་རིའི་བུ། དེ་ལྟ་བས་ན། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ཐོབ་པ་མེད་པའི་ཕྱིར། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོ་འདི་ལ་བརྟེན་ཅིང་གནས་ཏེ། སེམས་ལ་སྒྲིབ་པ་མེད་ཅིང་སྐྲག་པ་མེད་དོ། །ཕྱིན་ཅི་ལོག་ལས་ཤིན་ཏུ་འདས་ནས། མྱ་ངན་ལས་འདས་པའི་མཐར་ཕྱིན་ཏོ། །དུས་གསུམ་དུ་མངོན་པར་བཞུགས་པའི་སངས་རྒྱས་ཐམས་ཅད་ཀྱང་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོ་འདི་ལ་བརྟེན་ནས། བླ་ན་མེད་པ་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་ཏུ་མངོན་པར་རྫོགས་པར་སངས་རྒྱས་སོ།

因此，舍利子！以無得故，諸菩提薩埵依止般若波羅蜜多而住，心無障礙。以心無障礙故，無有恐怖。超越顛倒，究竟涅槃。住三世的一切佛陀，亦是由依於般若波羅蜜多，已現證無上正等覺。

【梵】

tasmāj jñātavyaḥ prajñāpāramitāmahāmantro mahāvidyāmantro ’

nuttaramantro ’samasamamantraḥ sarvaduḥkhapraśamanamantraḥ satyam amithyatvāt /

【藏】

དེ་ལྟ་བས་ན་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྔགས། རིག་པ་ཆེན་པོའི་སྔགས། བླ་ན་མེད་པའི་སྔགས། མི་མཉམ་པ་དང་མཉམ་པར་བྱེད་པའི་སྔགས། སྡུག་བསྔལ་ཐམས་ཅད་རབ་ཏུ་ཞི་བར་བྱེད་པའི་སྔགས། མི་བརྫུན་པས་ན་བདེན་པར་ཤེས་པར་བྱ་སྟེ།

因此應知：般若波羅蜜多大咒是大明咒、無上咒、無等等咒、究竟息滅一切苦厄之咒，以是真實不虛故。

【梵】

prajñāpāramitāyām ukto mantraḥ /

【藏】

།ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྔགས་སྨྲས་པ།

即是所說般若波羅蜜多之咒：

【梵】

तद्यथा ॐ गते गते पारगते पारसंगते बोधि स्वाहा

tadyathā oṃ gate gate pāragate pārasaṃgate bodhi svāhā /

【藏】

ཏདྱ་ཐཱ། ཨོཾ་ག་ཏེ་ག་ཏེ་པཱ་ར་ག་ཏེ་པཱ་ར་སཾ་ག་ཏེ་བོ་དྷི

即如是：嗡，諦！諦！波羅諦！波羅僧諦！菩提！唆哈。

【梵】

evaṃ śāriputra gambhīrāyāṃ prajñāpāramitāyāṃ caryāyāṃ śikṣitavyaṃ bodhisattvena / /

【藏】

ཤཱ་རིའི་བུ། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་རྣམས་ཀྱིས། དེ་ལྟར་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོ་ལ་བསླབ་པར་བྱའོ།

舍利子！菩提薩埵應如是修學甚深般若波羅蜜多所行。

【梵】

atha khalu bhagavān tasmāt samādher vyutthāyāryāvalokiteśvarasya bodhisattvasya sādhukāram adāt /

【藏】

དེ་ནས་བཅོམ་ལྡན་འདས་ཏིང་ངེ་འཛིན་དེ་ལས་བཞེངས་ཏེ། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་འཕགས་པ་སྤྱན་རས་གཟིགས་དབང་ཕྱུག་ལ་ལེགས་སོ་ཞེས་བྱ་བ་བྱིན་ནས།

由是，其時，[76] 薄伽梵從彼三摩地中起，由此，對聖觀自在菩提薩埵稱善。

【梵】

sādhu sādhu kulaputra / evam etat kulaputra / evam etad gambhīrāyāṃ prajñāpāramitāyāṃ caryāṃ cartavyaṃ yathā tvayā nirdiṣṭam / anumodyate tathāgatair / /

【藏】

ལེགས་སོ་ལེགས་སོ། ། རིགས་ཀྱི་བུ་དེ་དེ་བཞིན་ནོ། །དེ་དེ་བཞིན་ཏེ། ཇི་ལྟར་ཁྱོད་ཀྱིས་བསྟན་པ་དེ་བཞིན་དུ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཟབ་མོ་ལ་སྤྱོད་པར་བྱ་སྟེ། དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་རྣམས་ཀྱང་རྗེས་སུ་ཡི་རང་ངོ་།

善哉，善哉，善男子，正是如此，善男子。正是如此，應如你所教一樣，應修行甚深般若波羅蜜多所行。一切如來亦隨喜。

【梵】

idam avocad bhagavān / ānandamanāyuṣmāñ chāriputra āryāvalokiteśvaraś ca bodhisattvaḥ sā ca sarvāvatī pariṣat sadevamānuṣāsuragandharvaś ca loko bhagavato bhāṣitam abhyanandan / /

【藏】

བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས་དེ་སྐད་ཅེས་བཀའ་བསྩལ་ནས། ཚེ་དང་ལྡན་པ་ཤཱ་རིའི་བུ་དང་། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་འཕགས་པ་སྤྱན་རས་གཟིགས་དབང་ཕྱུག་དང་། ཐམས་ཅད་དང་ལྡན་པའི་འཁོར་དེ་དག་དང་། ལྷ་དང་། མི་དང་། ལྷ་མ་ཡིན་དང་། དྲི་ཟར་བཅས་པའི་འཇིག་རྟེན་ཡི་རངས་ཏེ། བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས་གསུངས་པ་ལ་མངོན་པར་བསྟོད་དོ།།

薄伽梵說此後，心具歡喜之具壽舍利子和聖觀自在菩提薩埵，以及彼等一切眷屬，以及包括天、人、阿修羅、乾達婆等世間者，歡喜讚嘆薄伽梵所教。

【梵】

iti prajñāpāramitāhṛdayasūtraṃ samāptam //

【藏】

ཤེས་རབ་སྙིང་པོ་རྫོགས་སོ།།

以上所說，般若波羅蜜多心經圓滿。

註釋

1 參考 Vose（2009: 49）.

2 此將 རྟོག་པ་སྔོན་གཏོང་ 按 རྟོག་པ་སྔོན་དུ་གཏོང་བ་（prekṣāpūrvakārī ）讀。本文中不少的 རྟོག་པ་ 甚至 རྣམ་པར་རྟོག་པ 都可能照此 prekṣā 通譯作觀察。

3 可能是 Ratnaguṇasaṃcayagāthā。

4 ནི་, D, C.

5 關於 Śāladūtī 所在的半頌，本《釋》藏譯字面意思是「其成就之信使女，稱作夏拉」而《文殊根本儀軌》中的藏譯（參考備注 4）字面意思是「其成就之『明母』，被稱作夏拉的信使女」。其中的「明母」所對應的 རིག་པ་ 其實衹應譯為「明」而已。在梵本的對應處，正好缺失了四個音節。Mical 等將這句譯為 He will accomplish the vidyā called Śāladūtī. 文中 vidyā 是用以譯藏文 རིག་པ་ 的，加上他們在對 Śāladūti 釋義（g.1389）中，將之解作為一種可能等於 Vajraśālavatī 的持明母［據說是金剛手菩薩（Vajrapāṇi）的女信使］，我們可以推定 Mical 等人心中的 vidyā 是明母了。另有 Conforti（2017）的法文釋本： Il accomplira la science appelée Śāladūtī。他似乎將 རིག་པ་ 理解為「學問」，而這似乎是最另類的解法。妙音喜慧（དབྱངས་ཅན་དགའ་བའི་བློ་གྲོས་, 1740-1827）曾在其《大車軌安立有緣項飾》（p. 351）中提及：有人將 Śāla 解為地名、天界名或樹名等，並將 Śāladūtī 理解「居住於 śāla 的業印母」。喜慧以《文殊根本儀軌》衹是事部續為理由，否定了「業印母」的說法。他傾向贊同解作「密修紅妙音天女（དབྱངས་ཅན་མ་གསང་སྒྲུབ་དམར་མོ་）」的說法，但同時他也表明了，其本人未能就何以能將「密修紅妙音天女」稱作 Śāladūtī 的問題釋疑。

6 此處引文與 Mañjuśrimūlakalpa 的原文藏譯差異較大。其中第一句，更是不見於原文（無論是梵本或藏譯本），故衹權照字面揣譯，並用括號括起。其餘譯文參考了原文的梵文及其藏譯本。原文藏譯本參考《丹珠爾》拉薩版 H501, རྒྱུད་འབུམ།, ཐ, 408a5-b2:

ཐོགས་མེད་ཅེས་བྱའི་དགེ་སློང་ནི། །བསྟན་བཅོས་དེ་ཉིད་དོན་ལ་མཁས། །མདོ་སྡེ་ངེས་དོན་དྲང་བའི་དོན། །རྣམ་པ་མང་པོའང་རབ་ཏུ་འབྱེད།།

འཇིག་རྟེན་རིག་པ་སྟོན་བདག་ཉིད། །གཞུང་བྱེད་དང་ཚུལ་ཅན་དུ་འགྱུར། །དེ་ཡི་རིག་པ་གྲུབ་པ་འདི། །ཤཱ་ལའི་ཕོ་ཉ་མོ་ཞེས་བརྗོད།།

དེ་ཡི་སྔགས་ཀྱི་མཐུ་ཡིས་ནི། །བློ་ནི་བཟང་པོ་སྐྱེ་བར་འགྱུར། །བསྟན་པ་ཡུན་རིང་གནས་བྱའི་ཕྱིར། །མདོ་ཡི་དེ་ཉིད་དོན་སྡུད་བྱེད།།

ལོ་ནི་བརྒྱ་དང་ལྔ་བཅུར་འཚོ། །དེ་ལུས་ཞིག་ནས་ལྷ་ཡུལ་འགྲོ། །འཁོར་བ་རྣམས་སུ་འཁོར་བ་ན། །ཡུན་རིང་བདེ་བ་རྗེས་སྨྱོང་ནས། །
བདག་ཉིད་ཆེན་པོ་མཐར་གྱིས་དེ། །བྱང་ཆུབ་ཐོབ་པར་འགྱུར་བ་ཡིན། །
梵文相應參考 Vaidya 1964, p. 482 以及 Toh543, p. 920, ap53-452-455:
asaṅga nāmā tadā bhikṣuḥ śāstratattvārthakovidaḥ /
sūtranītārthaneyānāṃ vibhajya bahudhā punaḥ // 53.452 //
lokābhidhāyī yuktātmātucchaśīlo bhaviṣyati /
tasya siddhā…… śāladūtīti kathyate // 53.453 //
tasya mantraprabhāvena buddhir utpanna śreyasī /
saṅgrahe sūtratattvārthaṃ śāsanasya cirasthite /
jīved varṣaśataṃ sārdhaṃ tyaktadeho diviṃ gataḥ // 53.454 //，
anubhūya ciraṃ saukhyaṃ dīrghasaṃsārasaṃsaram /
anupūrveṇa cātmāsau bodhiprāpto bhaviṣyati // 53.455 //

7 是聽聞教授之因。

8 རྟོགས་, P, N.

9 即：將未有者記為有，令有者成顛倒。

10 如《大般涅槃經》所教。

11 པ་པོ་, P, N.

12 這裡མ་རྟོག་པའི་ཚིག་གི་ཚོགས་未肯定其所指。依下一句的意思，猜測其意思是：關於「我聞」之所聞對象，應是關聯後面經文全部字句的總集，而不應逐字逐句以「我聞」進行觀察，否則，文中會有不是耳識所聞的對象的攻難。Lopez（1996: 189）的譯文（What the compiler did at that time was connect a collection of words that were not understood.）顯然忽略第一句：དེ་ཡང་ཉེ་བར་མཆོད་པ་སྟེ། 。其譯法似乎也不是藏文表現的邏輯結構。

13 未明所指，僅隨文字而譯

14 未明所指，僅隨文字而譯。

15 依上下文意添加。

16 寶成（རིན་ཆེན་གྲུབ།）的《續部總體密義釋》中提到是出自《時輪根本續》，但未查得原文。其他文獻對此頌引用時，絕大多數記為：དབང་ཕྱུག་དང་ནི་གཟུགས་བཟང་དང་། །གྲགས་དང་དཔལ་དང་ཡེ་ཤེས་དང་། །བརྩོན་འགྲུས་ཕུན་སུམ་ཚོགས་པ་སྟེ། །དྲུག་རྣམས་བྷ་ག་ཞེས་བརྗོད་དོ། ། 如是者，則第二德應是「妙色」。

17 bhaga，意為：德。

18 bhagavat 意為：有德。

19 此中藏譯顯示為 བཅོམ་པ་ཡོད་པ་ 以及 བཅོམ་ལྡན་。其中的 བཅོམ་ 一般多被用以對譯 bhagnavat（薄伽梵的另一訓讀）中的 bhagna，表示降服（古譯：壞），以佛能降服四魔故。然而，此中注釋單釋「有德」的意思，因此，不依藏文字面。

20 པའི་, P.

21 ཤིང་, D, C.

22 པོའི་, D.

23 藏文本未發現異讀，然不知所指。觀前文正說 མི་འཇིགས་པ་，可能是之 འཇིགས་ 誤。譯文也隨 འཇིགས་ 而譯。

24 關於佛說《般若》所在地的這座 gṛdhrakūṭe parvate 為漢人所熟悉的一種通譯是「靈鷲山」「鷲峰山」。藏譯作 བྱ་རྒོད་ཕུང་པོའི་རི་。其中將 kūṭe 譯 ཕུང་པོ་ 本身並未擺脫其「山」「峰」之義，這應該是譯「鷲峰山」者的根據。但以下本論作者對此山名作出逐字訓詁時，見有 ཕུང་པོ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་མི་ཟད་པའི་དོན་ཏོ། 之說。猜測這可能是要解作眾數之意。這或許是後來有人說此山因常有無數聖者，化鷲來聚的傳說依據。為配合本論，擬譯如上。

25 缺 , D, C.

26 ཏེ་, P, N.

27 此處《釋》中引文雖是 སེམས་དཔའ་ཆེན་པོའི་སྦྲས་ནི་，意為：大薩埵，然尋原經對應處正在 mahatā ca bodhisattvasaṃghena（བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་དགེ་འདུན་ཆེན་པོ་）

28 གཞན་, P, N.

29 MSA 9.62: samaḥ sūkṣmaś ca tacchliṣṭaḥ kāyaḥ svābhāviko mataḥ /saṃbhogavibhutāhetur yatheṣṭaṃ bhogadarśane // MSAt H 11b1-2: རང་བཞིན་སྐུ་ནི་མཉམ་པ་དང་། །ཕྲ་ཞིང་དེ་དང་འབྲེལ་པ་དང་། །དགྱིས་དགུར་ལོངས་སྤྱོད་བསྟན་པ་ལ། །ལོངས་སྤྱོད་རྫོགས་འགྱུར་རྒྱུར་འདོད་དོ། ། T1604_.31.0606b18-19: 平等微細身，受用身相合，應知受用身，得是化身因。

30 似是指《心經》結集當前之時，或者是觀自在說法之時，必是二者之一。

31 據作者這裡對 pāramitā 的訓詁，似是按唯識宗的方式，如：《辨中邊論》5.4cd: tataś ca paramārthena daśapāramitā matāḥ //（今譯：故以勝義許，十波羅蜜多）以及其《釋》：yata eṣā dvādaśavidhā paramatā etāsu saṃvidyate / tataḥ paramā ity anenārthena daśa pāramitāḥ / 中的理解，將之分析成 parama→i + tā, 即：最勝性；而不是按《二萬五千頌若》（如：sarvadharmāṇāṃ pāraṃgatāḥ yathā saṃkhyaṃ tean kāraṇena prajñāpāramitety ucyate/）或《俱舍論》（如：vajropamasamādhau svasyāh sampadaḥ paragamanāt pāramitāḥ/）中的理解，將之分析成：param+i+tā，即，到彼岸。

32 校對藏譯本和梵文本，未明此字所指。Lopez（1996: 188） 認為是 sma， 但此句之前已釋 atha， 如何又回頭釋上句？且，本句所釋之義也未明如何與跟在 vyavalokayati 後的 sma 關聯。

33 དེས་ན་, P, N.

34 此處原文前後兩句之間有一第六囀聲，不明其意。

35 གྱིས་, P, N.

36 +པ་, P, N.

37 本句意思晦澀。Lopez（1996: 194）譯作：there is no difference in meaning between ask and request. 亦令人不明所以。

38 字面意思就是「種性」而已。漢語通譯為「善」。

39 藏譯各本未見異讀。不明所以，疑是第六格小品詞。

40 T1600_.31.0474b22-23.

41 即大乘三清淨地。

42 +ཉིད་, D, C.

43 這裡若針對執「色滅是空」一類「斷滅空見」，似乎說「空是色（rūpaṃ śūnyatā）」才是正對治。

44 གྱི་, D, C, N.

45 參考《大乘經莊嚴論》：abhūtaparikalpo hi paratantrasya lakṣaṇam || amsa_11.40 || 及其《釋》：tatra prathamatrividhābhāso grāhyalakṣaṇaḥ | dvitīyo grāhakalakṣaṇaḥ | ity ayam abhūtaparikalpaḥ paratantrasya lakṣaṇaṃ |

46 這裡若針對「法界是色」一類「執空為有」之見，似乎說「色即是空（śūnyataiva rūpam）」才是正對治。

47 這裡的 དེ་ 不明所指。Lopez（1996: 196） 認為是法界（dharmadhātu）， 但此釋未見得能使文意明朗。

48 譯文參考 PV 3.220 nīlādiś citravijñāne jñānopādhir ananyabhāk / aśakyadarśanas taṃ hi pataty arthe vivecayan //

49 估計是 Śaṅkarānanda 的 འབྲེལ་པ་གྲུབ་པ།（D4257）

50 即當前的空，無相、無生、無滅、無垢、無離垢、無減、無增等八法。

51 ལ་, D, C.

52 ཀི་, D, C.

53 字面意思是：自性與垢不相雜者。

54 諸藏譯本雖無異讀，唯當前文意，似應有「無」字。

55 原文無「八識」之言，估計是作者從「無識」演繹出來的。

56 པ་དང་, D, C.

57 ཀྱིས་, P, N.

58 བས་, D, C.

59 བས་, D, C.

60 參考 Āryāṣṭasāhasrikāprajñāpāramitāvyākhyānābhisamayālaṃkārāloka: saṃkleśavyavadānājñānavikalpārtham āha / abhiniviśyetyādi / abhiniveśahetuṃ tannimittam upalambhaṃ niśritya nimittīkṛtvā sāṃkleśikavaiyavadānikadharmasvarūpājñānavikalpa-balenātītān yāvat pratyutpannān dharmān kalpayanti |（藏譯：ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ་དང་རྣམ་པར་བྱང་བ་མི་ཤེས་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་བསྟན་པའི་ཕྱིར། མངོན་པར་ཆགས་པ་ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པ་གསུངས་ཏེ། མངོན་པར་ཞེན་པའི་རྒྱུ་དེའི་གཞི་དེའི་དམིགས་པ་ལ་གནས་ཏེ་རྒྱུ་མཚན་དུ་བྱས་ནས་ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ་དང་རྣམ་པར་བྱང་བའི་ཆོས་རྣམས་ཀྱི་རང་གི་ངོ་བོ་མི་ཤེས་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་པའི་སྟོབས་ཀྱིས་འདས་པ་ནས་ད་ལྟར་བྱུང་བའི་ཆོས་ཀྱི་བར་ལ་རྟོག་གོ།)
同時參考 འཕགས་པ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་བརྒྱད་སྟོང་པའི་འགྲེལ་པ་གནད་ཀྱི་ཟླ་བའི་འོད་ཅེས་བྱ་བ། : འདི་ནི་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་སྟེ། ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ་ལ་འདི་ནི་རྣམ་པར་བྱང་བ་་ཉིད་ཅེས་པ་མི་ཤེས་ཤིང་མི་མཐོང་ནས་ཁམས་གསུམ་དང་ཐེག་པ་དམན་པ་ལས་་་ངེས་པར་མི་འབྱུང་བའོ་སྙེ་ཞེས་པ་ནི་ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ་དང་རྣམ་པར་བྱང་བ་མི་ཤེས་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་པའོ།

61 缺 , D, C.

62 原文無可與此對應者，估計是 བརྟེན་ཅིང་ 之誤。

63 +པ་, D, C.

64 原文 ཡང་དག་པར་རྫོགས་པ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་སངས་རྒྱས་པ་ལ་ཡང་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པ་ནི་བྱང་ཆུབ་སྟེ། ཡང་དག་པར་རྫོགས་པ་ནི་མ་ཡིན་ནོ། 句中的 ཡང་、第二個 ནི་ 和 སྟེ་ 都不好理解其作用。

65 RGV:（rgv 47） janmamṛtyujarāvyādhīn darśayanti kṛpātmakāḥ / jātyādivinivṛttāś ca yathābhūtasya darśanāt // 68 // 原文譯文 RGVt H 99b1： ཇི་བཞིན་ཡང་དག་མཐོང་བའི་ཕྱིར། །སྐྱེ་སོགས་རྣམས་ལས་འདས་གྱུར་ཀྱང་། །སྙིང་རྗེའི་བདག་ཉིད་སྐྱེ་བ་དང་། །འཆི་དང་རྒ་དང་ན་བར་སྟོན། །

66 未知 ལངས་པ（起立）的具體所指，可能是從根本位還出。

67 藏譯《心經》此處對應 atha khalu 這一常用搭配之譯文，其實衹有 དེ་ནས་。下文中 Mahājana 分而釋之，衹好分而譯之。然而，如果 Mahājana 這裡真的將 khalu 分而解作 དེའི་ཚེ་，則，《心經》原文的前文中那句 tena khalu samayena 又將何以拆解？

68 原文並不清晰，參考《心經》中「歡喜讚嘆薄伽梵所教」一句添譯。

69 譯師獅幢活躍於十至十一世紀。其譯作還有一部《心經釋》以及《辨法法性論頌》。資料來源：https://buddhanature.tsadra.org/index.php/People/Lo_tsA_ba_seng_ge_rgyal_mtshan

70 關於 gṛdhra-kūṭe parvate 一詞，漢譯傳統譯作「靈鷲山」或「鷲峰山」等。前者略似添意之譯，後者是直譯。而後者中取 kūṭe 的峰台之意。然藏譯 ཕུང་པོ་ 似取其群聚（MW： family）之意。而在 Śrī mahājana 的《心經釋》中更有解釋：ཕུང་པོ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་མི་ཟད་པའི་དོན་ཏོ།

71 此句有讀作：五蘊及其自性空。然本《釋》中引文為：ཕུང་པོ་ལྔ་པོ་དེ་དག་ཅེས་བྱ་བ་ནས།（見 14 頁），故照《釋》斷句。

72 梵文無而藏譯本有。見下文答問亦有，故此隨藏本而譯。

73 Conze 版本其後還有一句 yad rūpaṃ sā śūnyatā yā śūnyatā tad rūpam / 但不見於藏譯和漢譯等其他版本以及我所見的所有注釋本。又，於傳統四句以外，也覺這兩句有什麼特別意思，故忽略之。

74 這裡隨藏文全寫，即梵文 śāradvatī.

75 盡管流行的法成和玄奘分別譯的廣略兩本《心經》在這兩句中的順序皆是「色不異空、空不異色」今依梵、藏本順序而譯。甚至根據本《釋》引用的注釋（參考第 15、16 頁備注 43、46），我們都可以懷疑「色即是空」「空即是色」兩句的順序，畢竟這種判斷句，後詞是主語也是梵文的習慣之一。

76 句中 atha khalu 藏譯衹譯為 དེ་ནས་，但在 Mahājana 的《心經釋》中，是被分而注釋的。

參考書目

遍知般若波羅蜜多心經之義	ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྙིང་པོའི་དོན་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ། **Author:** Śrī Mahājana. **Translator(s)**: T. Sen-ge rgyal-mtshan (D 3822) shes phyin, ma 303b7-313a4; (Q 5223) sher phyin, ma 338b4-350a8 (vol.94, p.299); (N 3996) sher phyin, ma 348a7-361a3 (C 95) sher phyin, ma 303a-313
Conforti (2017)	La Prophétie des Rois (rāja-vyākaraṇa) cinquante-et-unième chapitre du Manuel radical du Noble Mañjuśrī (ārya-mañjuśrī-mūla-kalpa)
Lopez, D. (1996)	Lopez 1996 Elaborations on Emptiness, Uses of the Heart Sūtra. pp. 187-202.
MSA	S. Bagchi. Mahāyānasūtrālaṅkāra of Asanga with its Svavrtti. Darbhanga : The Mithila Institute, 1970, 1-180 (karika only).
MV	R. Pandeya. Madhyāntavibhāgaśāstram. Delhi : Motilal Banarsidass, 1971.
PV	Rāhula Sāṅkṛtyāyana (ed.). Pramāṇavārttikam of dharmakīrti. Journal of the Bihar and Orissa Research Society, XXIV:Appendix, 1938.
Toh 543 (84000)	https://read.84000.co/translation/toh543.html
RGV	E.H. Johnston, repr. in: H.S. Prasad. The Uttaratantra of Maitreya. Delhi 1991.
Vaidya, P. L. (1964)	Mañjuśrimūlakalpa in Mahayana Sutra Samgraha Part 2 (Buddhist Sanskrit Texts No. 18)
Vose, K. (2009)	Resurrecting Candrakīrti - Disputes in the Tibetan Creation of Prāsaṅgika (Studies in Indian and Tibetan Buddhism)

【七佛滅罪真言】（三遍）

離婆離婆地　求訶求訶帝　陀羅尼帝　尼訶囉帝　毗黎你帝
摩訶伽帝　真陵乾帝　娑婆訶

【補闕真言】（三遍）

南無喝囉怛那哆囉夜耶　佉囉佉囉　俱住俱住　摩囉摩囉
虎囉　吽　賀賀　蘇怛拏　吽　潑抹拏　娑婆訶

【三皈依】

自皈依佛　當願眾生　體解大道　發無上心（問訊）
自皈依法　當願眾生　深入經藏　智慧如海（問訊）
自皈依僧　當願眾生　統領大眾　一切無礙（問訊）

【迴向文】

（一）

願以此功德　普及於一切
我等與眾生　皆共成佛道

（二）

願以此功德　莊嚴佛淨土
上報四重恩　下濟三途苦
若有見聞者　悉發菩提心
盡此一報身　同生極樂國

（三）

文殊師利勇猛智　普賢慧行亦復然

我今迴向諸善根　隨彼一切常修學

三世諸佛所稱歎　如是最勝諸大願

我今迴向諸善根　為得普賢殊勝行

我此普賢殊勝行　無邊勝福皆迴向

普願沉溺諸眾生　速往無量光佛剎

《遍知般若波羅蜜多心經之義》

譯者：釋寶僧法師
審查：圓滿法藏編輯委員會
潤文：郭冠顯
設計排版：王紹宇、張春靜
欽哲基金會・圓滿法藏佛典漢譯計畫工作團隊與義工小組

圓滿法藏·佛典漢譯
THE KUMARAJIVA PROJECT